

ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΔΑΒΙΔ ΤΟΥ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚῃ

Ἡ ἐσκαφή τοῦ ἀνατολικῶς τῆς Θεσσαλονίκης ἐβραϊκοῦ νεκροταφείου, ἡ γενομένη τὸν χειμῶνα τοῦ 1943-1944, ἔφερεν εἰς φῶς πλείστα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπιγραφάς,* ἀνάγλυφα κ.λ.π. ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν χρόνων. Τὸ σπουδαιότερον τῶν ἐκεῖ εὑρεθέντων βυζαντινῶν γλυπτῶν εἶναι ἡ κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1944 ἀποκαλυφθεῖσα μαρμαρίνη πλάξ (Πίν. Α), ἡ μέλλουσα νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην.

I

Ἡ ὀρθογώνιος μαρμαρίνη πλάξ, εὑρισκομένη τῶρα εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον Θεσσαλονίκης, ἔχει ὕψος 1,64, πλάτος 0,83 καὶ πάχος 0,035 μ., φέρει δὲ γύρω ἐλαφρῶς ἐξέχον στενὸν πλαίσιον (πλάτος 0,04 περίπου). Ἡ ὑπὸ τοῦ πλαισίου τούτου περιβαλλομένη μορφή ἔχει ὕψος μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς 1,545 μ. καὶ εἶναι ἐντελῶς ἐπίπεδος, ἐξέχουσα τοῦ ἐνωσιᾶως ἐξεργασμένου βάθους μόλις 0,0063 μ. Τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς προεξοχὴν ἔχει καὶ τὸ περιβάλλον τὴν πλάκα στενὸν πλαίσιον. Τὸ πρόσωπον, τὸ γένειον καὶ αἱ παλάμαι εἶναι σήμερον ἐντελῶς σχεδὸν κατεστραμμένα διὰ σφυροκοπήματος. Ἀπὸ τὰ διασωθέντα ὅμως λείψανα φαίνεται σαφῶς ὅτι ἦσαν ἐντελῶς ἐπίπεδα καὶ λεῖα, τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἀπεδίδοντο διὰ βαθέως ἐγχαράκτων γραμμῶν. Καθ' ὅμοιον τρόπον χωρίζονται καὶ οἱ δάκτυλοι εἰς τὰς παλάμας. Αἱ πτυχαὶ καὶ αἱ ἄλλαι λεπτομέρειαι τοῦ ἐνδύματος ἀποδίδονται μὲ σκληρὰς γραμμάς, ὅχι ὅμως ἐγχαράκτως, ἅπῃ εἰς τὰ γυνὰ μέρη, ἀλλ' ἐλαφρῶς ἐκτύπους.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου μορφή παριστάνει μοναχόν, τοῦ ὁποίου τὴν κεφαλὴν περιβάλλει φωτιστέφανος. Ὁ μοναχὸς οὗτος εἰκονίζεται ὄρθιος, αὐστηρῶς κατενώπιον, μὲ τὸν δεξιὸν πόδα ἐλαφρῶς ἐξέχοντα πλαγίως καὶ τὰς χεῖρας ὑψωμένας εἰς σχῆμα δεήσεως. Ὁ εἰκονιζόμενος φέρει μακρὸν

* Αἱ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ καὶ οἱ ἐνεπίγραφοι βῆμοι ἐδημοσιεύθησαν ἤδη ὑπὸ Β. Καλλιπολίτου καὶ Δ. Λαζαρίδου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης. (Γενικὴ Διοίκησις Μακεδονίας Διεσθνήσις Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ Ἀρχαιολογίας). Θεσσαλονίκη, 1946.

οἶσον μὲ ζώνην, ἢ ὁποῖα περισφίγγει συγχρόνως καὶ στενὸν ἐπίμηκες τειμάχιον ὑφάσματος, κατερχόμενον μέτροι περίπου τῶν γονάτων. Τὸ ὕφασμα τοῦτο εἶναι ὁ «ἀνάλαβος», ἐν τῶν διακριτικῶν τοῦ μεγάλου μοναχικοῦ σχήματος.¹ Ἐπὶ τοῦ ῥάσου φέρει μανδύαν, συγκρατούμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ ἄνω μέρους τοῦ στήθους ὑπὸ τὸ γένειον καὶ φθάνοντα κάτω τῶν γονάτων. Ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ ὑπάρχει ἄλλο ὕφασμα, σχηματίζον ἑκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ δύο τρίγωνα. Τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ κουκούλλιον, ἕτερον διακριτικὸν τοῦ μεγάλου μοναχικοῦ σχήματος.² Τὸ κουκούλλιον, σνήθηδες κάλυμμα τῶν ἀσκητῶν τῆς Ἀνατολῆς, εἰκονίζεται συνήθως σκεπάζον τὴν κεφαλὴν των.³ Ἐδῶ ὁμοῦς ὁ τεχνίτης τὸ παρέστησεν ἐφορμημένον ἐπὶ τῶν ὤμων κατὰ τρόπον ὄχι ἀσυνήθη εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην, ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων καὶ τῆς Τουρκοκρατίας.⁴

Περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου τοῦ μοναχοῦ δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, διότι τοῦτο, ὡς εἴπομεν, εἶναι κατεστραμμένον διὰ σφρηκοκοπήματος. Διακρίνεται μόνον τὸ περίγραμμα τῆς βραχείας καὶ οὐλῆς κόμης, ὅπως ἐπίσης τὸ ὄχι μακρὸν καὶ εἰς ὄξυ ἀπολήγον γένειον.

Ἐκατέρωθεν τοῦ φωτοστεφάνου ὑπάρχουσι δύο πινακίδες, φθάνουσαι εἰς τὸ ὕδιον μὲ αὐτὸν ἐπίπεδον, καθὼς καὶ μὲ τὸ πλαίσιον, τὸ περιβάλλον τὴν πλάκα, φέρουσαι δὲ τὰς ἐξῆς ἐγχαράκτους ἐπιγραφάς:

Ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴν:⁵ (Εἰκ. 1).

Ο ΟΣΙΟΣ Π(ΑΤ)ΗΡ | ΗΜΩΝ

Δεξιὰ ἡ ἐπιγραφή εἶναι πολὺ σφρηκοκοπημένη. Μὲ μεγάλην δυσκολίαν ἠδυνήθημεν, ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὰ σφζόμενα λείψανα ἐπὶ τῆς ἐπιθεομίδος τοῦ μαρμέρου, ν' ἀναγνώσωμεν:⁶ (Εἰκ. 2).

¹ Διὰ τὸν ἀνάλαβον βλ. J. G o a r, *Εὐχολόγιον*, ἔκδ. 2α, Venetiis, 1730 411.9 καὶ 418. Περιγραφὴν τοῦ παρέχει καὶ ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης ἐν Migne, P. G. 155, 497.

² G o a r, ἐνθ' ἀν. 411. 8 καὶ 418. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, ἐνθ' ἀν.

³ Παραδείγματα βλ. προχείρως παρὰ G. Millet, *Monuments de l'Athos*, I, *Les peintures*. Paris, 1927, πίν. 46. 3, 59. 1, 97. 1, 148. 2 κ. ἄ. Ἐπίσης P. Muratoff, *La peinture byzantine*. Paris, 1928, πίν. LIV.

⁴ Βλ. προχείρως G. Millet, *Monuments byzantins de Mistra*. Paris, 1910, πίν. 115. 3. Millet, *Athos*, πίν. 46. 3, 47. 1. Ἀνάλογα παραδείγματα εὐρίσκονται μετὰ τῶν ἀνακτόρων τοιχογραφιῶν τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Ἀφεντικοῦ τοῦ Μυστῆ. Περίεργον παράστασις μοναχοῦ ἐκ τῶν πλαγιῶν μὲ τὸ κουκούλλιον ἐφορμημένον πρὸς τὰ ὀλίγα ἐκ μικρογραφίας τοῦ Βατικανοῦ κώδ. 1754 παρέχει ὁ Ch. M o r e y, *East Christian Paintings in the Freer Collection*. New York, 1911, σ. 11, εἰκ. 6.

⁵ Ὑφῆς γραμμάτων: εἰς τὸν 1ον στίχον 0,03, εἰς τὸν 2ον 0,032 - 0,027.

⁶ Ὑφῆς γραμμάτων: εἰς τὸν 1ον στίχον 0,03, εἰς τὸν 2ον 0,036. Τὰ λείψανα

Ἀνάγλυφον τοῦ Ὁσίου Λαβίδ.
Θεσσαλονίκη. Ἁγ. Γεώργιος.

[Δ]ΑΒΙΔ Ο | ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΙ(ΟΣ)

Ὅτι ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆ εἶναι ἀκριβῆς πειθόμεθα ἀπὸ τῆν ὁμοιότητα τοῦ παρουσιάζει ἡ ἐπιγραφή πρὸς τὴν εὐρισκομένην εἰς τὸν Συναξαριστὴν: «Μηρί τῷ αὐτῷ (Ἰουίῳ) ΚΓ' Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματούργου Δαβὶδ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ»¹

Κατὰ ταῦτα δὲν δύνασθε νομίζω, νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἔπι τοῦ ἀναγλύφου ἐκονιζόμενος μοναχὸς εἶναι ὁ περίφημος Ὁσίος Δαβὶδ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ.

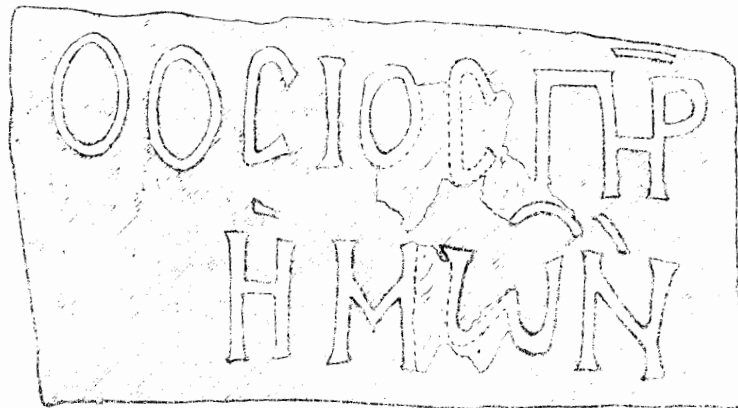

Fig. 1. Ἡ ἐπιγραφή τῆς ἀριστέρας πύλης.

Τὸ ζητήματα, νὰ ἀλλοτρίωσιν νὰ μᾶς ἀποσοφίσουσιν σχετικῶς πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, εἶναι κατὰ τρία, ἡ εἰκονογραφία, ἡ τεχνικὴ διατέταξις καὶ ἡ χρονολογία τοῦ Ἄπ' αὐτῶ ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ προσταθῇ ἡ χρονολογία, ἢ ἐπὶ τῆς ὁμοίας ἢ ἐξέτασις ἰδίως τῆς εἰκονογραφίας ἀπὸ τῆς ἀποσοφιστικῆς.

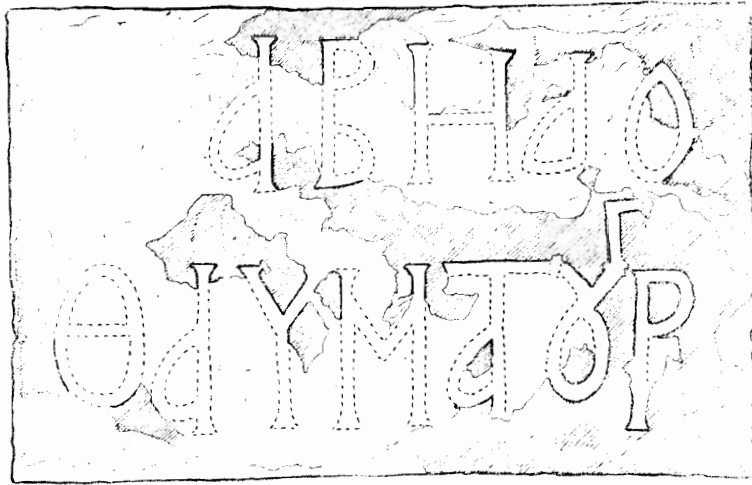
II

Ἐν στοιχείῳ, ποῦ αὐτὸς παρέχει κάποιαν χρονολογικὴν κρίσιν, εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας εἰς οὐρανὸν δεξιᾶς. Τοῦ δε τῆς παλαιστοχριστιανικῆς τέχνης προσερχόμενον σῆμα τοῦτο τοῦ δευ-

τῆς ἐπιθεριδοῦ τοῦ μαρμάρου σημειοῦται εἰς τὰ παρατιθέμενα σχέδια ἀποσπασμένα πλεονεχίας γραμμῶν. Τὰ πιστάτα ταῦτα σχέδια ὑφείλονται εἰς τὸν καλλιτέχνην π. X. Αεφάκη, τὸν ὁποῖον καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστῶ θερμῶς.

¹ H. De Leha y e. Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae. Bruxellis, 1892, 771.

μένου αγίου δὲν διειρηθήη, ὅπως εἶναι γνωστόν, καθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν περίοδον. Μετὰ τὸ πρῶτον περίπου ἡμισυ τοῦ 11ου αἰῶνος τοῦτο ἐξαφανίζεται σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν. Τὸ

Εἰκ. 2. Ἡ ἐπιγραφή τῆς δεξιᾶς πινακίδος.

σηφιδωτὰ τοῦ Ὁσίου Λουκά,¹ ὀλίγα τοιχογραφία τῆς Καππυδοκίας,² καθὼς καὶ ἐλάχισται μικρογραφία Μηνολογίων³ εἶναι τὰ τελευταῖα

¹ E. Diez - O. Demus, *Byzantine Mosaics in Greece*. Cambridge - Massachusetts, 1931, εἰκ. 22, 24, 25.

² Ἀναριθμησις παρὰ G. de Jerphanion, *La voix des monuments*. Nouv. série. Roma - Paris, 1938, 301.

³ Π. γ. Κῶδ. 580 τῆς Ἑθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων: H. Oumont, *Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale*. Paris, 1929, πιν. CII. Ὡς παρατηρεῖ ὁ N. Kondakoff, *Histoire de l'art byzantin considéré principalement dans les miniatures*, trad. M. Trawinski. Paris, 1886-91, II, 111, τὸ χειρόγραφον ἀνήκει εἰς τὸν 11ον αἰ., αἱ μικρογραφίαι ὅμως ἔχουν ἀκόμη τὸν χαρακτῆρα τοῦ 10ου. - Κῶδ. 5 τῆς Μ. Δοχειαρίου Ἁγ. Ὁσίου: μικρογραφία Ἁγ. Αἰκατερίνης εἰς τὸ φ. 116α (ἀνέκδοτος). Τοῦτον καὶ ὁ H. Brugsch, *Die Kunst in den Athos-Klöstern*. Leipzig, 1891, 192, καὶ ὁ Σ. Λάμπρος, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκῃς τοῦ Ἁγίου Ὁσίου ἐλληνικῶν κωδίκων*. Ἰ. Κανταβρυγία, 1895, σ. 233, ἀριθ. 2679)5, τοποθετοῦσιν εἰς τὸν 12ον αἰ. Ἡ τεχνοτροπία τῶν μικρογραφιῶν πεῖθει ὅτι οὗτος ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὸν 11ον. Τὸν κῶδ. 182 τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας δὲν λαμβάνω ὑπ' ὄψιν, διότι οὗτος εἶναι πιστὸν σχεδὸν ἀντίγραφον τοῦ Μηνολογίου τοῦ Βατικανοῦ. Βλ. D. Trepnev - N. Popov, *Miniatures du Menologe grec du XIe siècle No 183 de la Bibliothèque Synodale de Moscou*. Moscou, 1911.

σημα, ὅπου εἰκονίζονται ἅγιοι εἰς τὸ σῆμα δεήσεως.¹ Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτον τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, μεταγενέστερον τοῦ 11ου αἰ. Λεπτομερεστέρα ἐξέτασις του δύναται νὰ πρᾶξῃ ὀδηγήσῃ εἰς περισσότερον ἀκριβῆ χρονολόγησιν. Μεταξὺ τοῦ ἀναγλύφου τοῦτου καὶ τῶν μικρογραφιῶν τοῦ περιφήμου Μηνολογίου τοῦ Βατικανοῦ, τὸ ὅποιον, ὡς εἶναι γνωστόν, ἐγράφη καὶ εἰκονογραφήθη πρὸς χρῆσιν τοῦ αυτοκράτορος Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου (963—1025), ὑπάρχει πραγματικὴ σχέση. Οἱ ἐκεῖ εἰκονιζόμενοι πολυάριθμοι ἄσκηται παρουσιάζουν τὸν αὐτὸν τρόπον διευθετήσεως τοῦ μανδύου μὲ τὰ ἴδια χρωιόδεις ἀπολήξεις τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ σώματος,² ὅπως ἀνάλογοι ἐντελῶς εἶναι καὶ αἱ πτυχαὶ τοῦ ὁσίου ἀπὸ τῆς ζώνης καὶ κάτω.³ Ἐν ὅμως εἰς τῆς λεπτομερείας ὑπάρχει ἰσχυρὴ ὁμοιότης μεταξὺ τοῦ ἀναγλύφου καὶ τῶν μικρογραφιῶν τοῦ Μηνολογίου, εἰς τὸ γενικὸν σῆμα βλέπει κανεὶς οὐσιώδεις διαφορὰς. Ὁ ὅλος δηλαδὴ χαρακτὴρ τῶν μικρογραφιῶν τοῦ Μηνολογίου εἶναι ἐντελῶς ἄλλος παρὰ ὁ τοῦ ἀναγλύφου. Εἰς τοὺς ἁγίους τοῦ Μηνολογίου τὸ ὅλον περιγράμμα τοῦ σώματος παρουσιάζει εὐρύτητα καὶ

¹ Εἰς τὴν ἰδίαν περίπτωσιν πρέπει νὰ ὑπαχθῆ καὶ ἡ ἐνθετικὴ εἰκὼν τῆς Ἁγ. Ἀνδρονίκου, ἡ εὐρεθεῖσα εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναχριντου καὶ ἀποκειμένη τώρα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κωνσταντινέως. Περὶ τῆς χρονολογίας της πολὺς ἔγινε λόγος. Οἱ F. Voigtbach - G. Sallies - G. Dupuis, *Art byzantin*. Paris, 1933, σ. 68, ἀριθ. 25, τὴν τοποθετοῦν εἰς τὸν 12ον ἢ 13ον αἰ., ὁ δὲ A. Grabar, *L'art byzantin*. Paris, 1938, πίν. 47, εἰς τὸν 13ον ἢ 14ον. Ὡς ὅμως ἀπέδειξεν ὁ π. Jerphanion, ἔνθ' ἀν. 275, ἀριθ. 49, αὐτὴ ἀνακτῆται εἰς τὸν 11ον αἰ. Τοιαύτην χρονολόγησιν παραδέχεται καὶ ὁ D. Talbot Rice, *Byzantine Art*. Oxford, 1935, 195, ἀνερχόμενος μάλιστα μέχρι καὶ τοῦ 10ου αἰ. Ὡς καθυστερημένα καὶ ἄνευ σημασίας παραδείγματα, ἀντιγράφοντα παλαιότερα προτοπα, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν αἱ δύο εἰκόνες τῆς Ἁγ. Βαρβάρας καὶ τῆς Ἁγ. Νεδελίας (Κυριακῆς) μεταξὺ τῶν ἀπὸ τοῦ 1250 τοιχογραφιῶν τῆς Μτοριάνας εἰς τὴν Βουλγαρίαν: A. Grabar, *L'eglise de Boiana*. Sofia, 1924, πίν. XXXII καὶ σ. 78, ὅπως ἐπίσης καὶ κατὰ τὸν 14ον αἰ. ἡ τοιχογραφία τοῦ Ἰωβ εἰς τὴν Γρατσάνισσαν τῆς Σερβίας: V. Petkovic, *La peinture serbe du moyen-âge*, II. Beograd, 1931, πίν. LIX b. Τέλος δεῖν νὰ σημειωθῆ ὅτι ἐντελῶς ἐξαιρετικὴν περίπτωσιν παρουσιάζουν τὰ μικρὰ μετὰλλινα κειθωτῖδια (Halberstadt, Λαύρας, Βιτοπεδίου), τὰ ὅποια εἶναι μικροσκοπικαὶ ἀναπαραστάσεις τῆς σαρχοφάγου, τῆς εὐρισκομένης ἐντὸς τοῦ Κιβωτοῦ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Ἡ ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῶν κιβωτιδίων τούτων εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου δεομένου εἶναι πιστὸν ἀντίγραμον τοῦ ἀναγλύφου, τὸ ὅποιον ἐκθᾶται τὴν πλάζα, τὴν καλύπτουσαν τὴν σαρχοφάγον ταύτην. Βλ. A. Ευγγόπουλον εἰς τὴν A. E. 1936, 113. Ἡ παρουσία λοιπὸν τοῦ τύπου τοῦ δεομένου κατὰ τὸ ἐπιότερον ἡμῶν τοῦ 11ου καὶ τὸν 12ον αἰῶνα, ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν κατεσκευάσθησαν τὰ κιβωτῖδια ταῦτα, ἐξηγεῖται εὐκόλως.

² Η *Menologio di Bisilio II*, (Cod. Vaticanus gr. 1613). Torino, 1907, πίν. 29, 61, κ. ἄ.

³ Η *Menologio*, πίν. 73, 88, 94 κ. ἄ.

άνεσιν, προερχομένας κυρίως ἀπὸ τοῦ ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ποδῶν βέβηκε πρὸς γίως πολὺ πέραν τῆς κατακορύφου. Τὴν ἐξ ἑλληνιστικῶν προτύπων προερχομένην αὐτὴν στάσιν δὲν εὐρίσκουμεν εἰς τὸ βεσταζόμενον ἀνάγλυφον, ὅπου ὁ δεξιὸς ποὺς τοῦ Ὁσίου ἐλάχιστα ἀπομακρύνεται τῆς κατακορύφου καὶ τὸ ὅλον περίγραμμα τοῦ σώματος εἶναι κατὰ συνέπειαν ἐντελῶς κλειστόν. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι τὸ ἀνάγλυφον ἀκολουθεῖ πρότυπον παλαιότερον τεχνουργίας διαφορετικῆς ἀπὸ τὰς μικρογραφίας τοῦ Μηρολόγιου.

Τὸ κλειστὸν ὁμῶς καὶ αὐστηρὸν περίγραμμα τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ παρουσιάζει πραγματικὰς ἀναλογίας μὲ τὰς μικρογραφίας ἑνὸς σπουδαιοτάτου χειρογράφου, τοῦ κώδ. 5 τῆς Σκήτης τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὁ ὁποῖος πρό τιτων ἐτῶν περιῆλθεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν Συλλογὴν Garrett τῆς Βαλτιμόρης. Αἱ μικρογραφίαι αὐταί, εὐρισθησάμεναι ἐπὶ φύλλον περιγραμμῆς, τὰ ὅποια προέρχονται ἐκ παλαιότερου χειρογράφου τοποθετοῦνται γενικῶς εἰς τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰῶνος. Μεταξὺ αὐτῶν ἡ εἰδικὴ τοῦ Ἱησοῦ καὶ μάλιστα ἡ τῆς δεομένης Θεοτόκου¹ παρουσιάζουν τίτλους σχεσίαν μὲ τὸ βεσταζόμενον ἀνάγλυφον, ὥστε νὰ δύνανται νὰ κινῶν μὲ πολλὴ πιθανότητα νὰ παραδεχθῆ ὅτι αἱ μικρογραφίαι καὶ τὸ ἀνάγλυφον εἶναι προϊόντα ἀνάγκης. Αἱ μικρογραφίαι τοῦ ἀγιογραφικοῦ τούτου χειρογράφου ἔκρινον εἰς μικρὰν ὁμάδα ζωγραφικῶν κειμηλίων τὰ ὅποια ἀναγίγνωσκον τὴν πολιτιστικὴν παράδοσιν μὲ τὴν αὐστηρῶς κατὰ μέτρον στάσιν καὶ τὸ κλειστὸν περίγραμμα. Εἰς τὴν ὀλιγόριθμον αὐτὴν ὁμάδα νῦν εἰσάγει ἡ προσπάθεια νὰ κατατάξωμεν καὶ τὸ ἐνταῦθα βεσταζόμενον ἀνάγλυφον, τὸ ὅποιον ὁμοίως τοῦ αὐτοῦ νὰ τοποθετηθῆ μὲ πολλὴν πιθανότητα εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος.

III

Ἡ εἰκονογραφία τοῦ Ὁσίου, ὅπως οὕτως παρίσταται ἐπὶ τοῦ βεσταζομένου ἀναγλύφου, παρουσιάζει ἰδιαιτέρον ὅπως ἐνδιαφέρον. Ἀπεικονίζεται τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ παλαιότερον τοῦ 14ου αἰῶνος· δὲν ἦσαν γνωστὰ μέχρι τοῦδε εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀλλότριον². Εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 14ου αἰ. ἀνάγκας, τὰς ὁποίας

¹ K. Weitzmann, Die byzantinische Buchmalerei des 9 und 10 Jahrhunderts. Berlin, 1906, πόν. LXIII. Ἐστὶ, σ. 16, καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὴν κώδικα β. βίβλιογραφία.

² Ἡ λαμβασμένη χρονολόγησις ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος, ἡ ὅποια ἀναγράφεται εἰς τὸ B.C.H. 68—69, 1944—1945, Chronique des fouilles, 120. Δὲν ἀμφιβάσκει εἰς εἶναι, ὡς ἐκεῖ λέγεται.

³ Τὰς τοιχογραφίας τῶν Ἁγ. Ἀναργῶν Καστοριάς, μεταξὺ τῶν ὁμοίων καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ (Λαζαρίου Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος 4, 1936, σ. 59, εἰς. 33), ὁ κ. Ουβλάνδος χρονολογεῖ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου ἢ τοῦ πρώτου ἡμιστοῦ τοῦ 13ου αἰ. (ἀνέκδοτ., 60). Οὕτως ἡ τοιχογραφία αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ παλαιότερα μέχρι τοῦδε γνωστὴ παράστασις τοῦ Ὁσίου. Ἡ εἰκὼν ὅμως

ἔχει τὴν ὄψει τοῦ, ὁ Ὁσίος παρίσταται κατὰ δύο τρόπους: ἢ ὄρθιος μὲ μακρὴν λευκὴν κόμην καὶ μακρότατον λευκὸν ἐπίσης γένειον, φθάνον μέχρι περιῶν τῶν ποδῶν του,¹ (Εἰκ. 3) ἢ ἐπὶ τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, ἀλλὰ καθήμενος ἐπὶ ἀσφύου.² (Εἰκ. 4) Ἡ ἰσχυρὰ λευκὴ κόμη καὶ τὸ μακρότατον λευκὸν γένειον ἀναφέρονται εἰς τὸν ἐν ἐκτίσει βίον τοῦ Ὁσίου, ὅπου δις περιγράφονται τὰ χαρακτηριστικά του: «Καὶ ἦν, ἀγαπητοί, ἰδεῖν αὐτὸν τότε ὡσπερ ἄλλον Ἀβραάμ πεπολιωμένον. Ἦν γὰρ ἀξηθεῖα ἡ κόμη τῆς ἁγίας αὐτοῦ κεφαλῆς ὡς φθάνειν μέχρι τῆς ἀσφύου αὐτοῦ, καὶ ὁ πύγων αὐτοῦ μέχρι τῶν ποδῶν αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄγων αὐτοῦ πρόσωπον καθάπερ ἡλιακὰς ἀκτῖνας ἀπέπεμπεν».³ Καὶ κατοπτρῶς: «Ἦν γὰρ, φιλόχοιστοι, ὡς προεῖπον, ἡ κόμη τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀσφύου αὐτοῦ, καὶ ὁ πύγων αὐτοῦ μέχρι τῶν ἀνταγάλων τῶν ποδῶν αὐτοῦ πεπολιωμένος ὡς τοῦ Ἀβραάμ».⁴ Ἐπίσης ἡ παρῶσα

αὕτη παρουσιάζει ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν καταφανεστάτην διαφορὰν ἀπὸ τῆς ἄλλης τοιχογραφίας, ὥστε νὰ μὴ δύναται κατ' οὐδένα τρόπον νὰ θεωρηθῇ σύγχρονον τῆς αὐτῆς. Εἶναι ὁμοιωτικῶς αὕτη μεταγενεστέρα κατὰ πολὺ τοῦ πρώτου τετραῖου τοῦ 14ου αἰ., ὅπου ἐξοργισθῆν ἢ παρόπισαι τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ εἰς τὸ Πρωτάτον (βλ. ἔνωθ. σημ.) Ἡ τέχνη τῆς τοιχογραφίας τῆς Καστοριάς δεικνύει ὅτι ὁ ἀνακείμενος αὐτῆς ζωγράφος εἶχεν ἀνεπιφθόλως ὡς πρότυπον παρόπισαι ἀναλογον ἢ παρ' εἰκόνα τοῦ Πρωτάτου, τῆς ὁποίας μετέμειπεν εἰς τεχνοτροπίαν λαϊκὴν ἀναζητῶν εἰς βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν τεταρτῶν τοῦ 14ου ἢ τοῦ πρώτου ἡμίτου τοῦ 15ου αἰῶνος.

¹ Τοιχογρ. Ὁσίου Ἀναγράφου Καστοριάς (βλ. ἔνωθ. σημ.) Πρωτάτου Ἁγίου Ἰωάννου (Εἰκ. 1). Τοιχογρ. ἡ εἰκόνα παρὰ Β. Georgievskij. Τοιχογραφία τοῦ Πρωτάτου εἰς τὸ Πρωτάτον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἔ. π. 28. Τὸ ἀνορθῶτα παρὰ Millet Athos πιν. 15. Γράμμα τῆς Ἀσφύου Ἁγ. Ὁσίου: Millet, ἔνωθ' ἄν. πιν. 136. Γ. Γράμμα Μ. Δαναῖος ἀσφύου, Millet, ἔνωθ' ἄν. πιν. 213. 3.

² Τοιχογρ. Πρωτάτου εἰς τὸν κλήθρον τοῦ Νεοῦ Πρωτ. Ἡλιοῦ Θεσσαλονίκης (ἀνεκδότου Εἰκ. 1). Τοιχογρ. τοῦ 1481 εἰς τὸ πάλαιον Καθολικὸν τῆς Μ. Μεταμορφώσεως τῶν Μαρτύρων ἀσφύου, εἰς ἡ Ρουμανία: J. Stefanescu, L'évolution de la peinture religieuse en Bulgarie et en Moldavie. Nouvelles recherches. Paris, 1929, πιν. 71. Γ. Εἰς τῆς Γραμματῆς τῆς Μ. Χριστοδωρίου Ἁγ. Ὁσίου: Millet, ἔνωθ' ἄν. πιν. 194. 3. καὶ εἰς τὴν Μοναστήριον τῆς Ρουμανίας: J. Stefanescu, L'évolution de la peinture religieuse en Bulgarie et en Moldavie. Paris, 1928, πιν. 1X. τὸ δευτέρου ἔχει μεταβληθῆ εἰς στέφαν, ἡ δὲ παρῶσις εἰκονίζει μᾶλλον στείτην καὶ ὄχι ἀνακείμενην ὡς ἦτο ὁ Ὁσίος Δαβὶδ.

³ V. Rose, Leben des heiligen David von Thessalonike. Berlin, 1887, σ. 11. στ. 1 κ. ἐξ. Εἰς τὴν ὕψος τοῦ Ἁγίου γινομένην ἀλλοελληνικὴν μετάφρασιν τοῦ βίου τὸ χωρίον ἔχει ὡς ἐξῆς: «... ἡ μορφή του ἦν καθολικὰ ἐξαιὼν θέματα, ἀτρίχες τῆς κεφαλῆς του ἔρθεσαν ἕως τῆς ζώνης του, καὶ ἕως τοὺς πόδας τὰ γένεια, τὸ δὲ σφάλμα αὐτοῦ πρόσωπον ἦτο ὄρθιον καὶ εὐωγρον, ὡσπερ τοῦ Ἀβραάμ» Ἀγαπίου, Καλοκαιρινῆ, * εκδ. Βενετίας, 1694, 129. Μετατύπωσις καὶ εἰς τοῦ Κ. Δουκάκη. Μέγας Συναξαριατής, Ἰούνιος, 320.

⁴ Rose, ἔνωθ' ἄν. σ. 12. στ. 26. κ. ἐξ. Τὸ δευτέρον τοῦτο χωρίον ἔχει παραλειφθῆ εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Ὁ Ἀγάπιου.

σις τοῦ Ὁσίου ἐπὶ τοῦ δένδρου σχετίζεται μὲ τὴν ἐπὶ τῆς ἀμυγδαλῆς τριετῆ παραμονὴν του, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος εἰς τὸν ἔκτεταμένον βίβλ. του, εἰς τὸν Συναξαριστὴν, καθὼς καὶ εἰς τὸ Μηναιόν.¹

Εἰκ. 3. Τοιχογραφία τοῦ Ὁσ. Δαβὶδ εἰς τὸ Προῦτῆτον Ἁγ. Ὁρους.

Τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως αὐτά, ἡ μακρὰ δηλαδὴ κόμη καὶ τὸ μέγαν τῶν ποδῶν κατερχόμενον γένειον, δὲν εὐρίσκονται εἰς τὸ ἔξεταζόμενον ἀνάγλυφον. ὅπου καὶ ἡ κόμη εἶναι, ὡς εἶδμεν, βραχεῖα καὶ τὸ γένειον

¹ Rose, ἐνθ' ἄν. σ. 5 κ. ἐξ. Ἁγαπίου, Καλοκαιρινή, 126 κ. ἐξ. Δουκιάκης, ἐνθ' ἄν. 317 κ. ἐξ. Delahaye, Synaxarium, 771. Νικοδημοῦ, Συναξαριστής, εἰς τὴν 26ην Ἰουνίου, Μηναιον Ἰουνίου εἰς τὴν 26ην.

φθάνει μόλις μέχρι τοῦ ἄνω μέρους τοῦ στήθους. Πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῆ ἡ οὐσιωδεστάτη αὐτὴ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἐξεταζομένου ἀναγλύφου καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς παραστάσεων τοῦ Ὁσίου:

Εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ περιόρου τούτου ζητήματος μᾶς βοηθεῖ ἡ ἐξέτασις τῶν βιογραφιῶν τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, αἱ ὁποῖαι ἐφθάσαν μέχρις ἡμῶν. Αὗται, πλὴν τῶν διὰ βραχέων περὶ τοῦ Ὁσίου ἀναγραφομένων εἰς τὸν Συναξαριστὴν καὶ τὸ Μηναιόν, εἶναι, ὡς γνωστόν, δύο: ἡ σύντομος, ἡ περιεχομένη εἰς τὸν Λειμῶνα τοῦ Ἰωάννου Μόσχου, καὶ ἡ ἐκτενεστέρα, ἡ γραφείσα ὑπὸ ἀνωνύμου μοναχοῦ τῆς μονῆς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ἐμόνασε καὶ ἐτάφη ὁ Ὁσιος. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὰς δύο αὐτὰς βιογραφίας.

Ὁ Ἰωάννης Μόσχος ὁμιλῶν, ἀρχομένου τοῦ 7ου αἰῶνος, εἰς τὸν Λειμῶνα του περὶ τοῦ Ὁσίου Δαβίδ κατὰ πληροφορίας Θεσσαλονικέως ἀσκητοῦ, γνωρίσαντος τὸν Ὁσιον, μᾶς παρέχει τὰς ἐξῆς συντόμους εἰδήσεις. Ὁ Ὁσιος Δαβίδ κατήγετο ἐκ Μεσοποταμίας καὶ ἔζησε περὶ τὰ ἐβδόμηκοντα ἔτη ἐγκλειστος ἐντὸς κελλίου—καὶ ὄχι μοναστηρίου—κειμένου «ἐν τῷ τείχευσι τῆς πόλεως (δηλ. τῆς Θεσσαλονίκης) ὡς ἀπὸ σταδίων τριῶν» (Migne, P. G. 87. 3, σ. 2921). Πολὺν περὶ σότερον εἶναι αἱ πληροφορίες, αἱ περιεχόμεναι εἰς τὸν ἐκτενῆ βίον. Οὗτος, ὡς ἤδη εἶπομεν, ἐγράφη ὑπὸ ἀνωνύμου μοναχοῦ τῆς μονῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφέρετο ζήσας καὶ ταφείς ὁ Ὁσιος Δαβίδ, ἑκατὸν ὀγδοήκοντα περίπου ἔτη, ὡς ὁ ἴδιος ἀναφέρει, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὁσίου, δηλαδή περὶ τὸ 718 ἢ 720,¹ δεδομένου ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ὁσίου Δαβίδ τοποθετεῖται τώρα περὶ τὸ 538 ἢ 540.² Ὁ ἀνώνυμος οὗτος βιογράφος οὐδὲν τὸ ἀκριβὲς γνωρίζει περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ὁσίου, ἀναφέρον ἀπλῶς περὶ αὐτοῦ: «ἐν τῇ λαμπρῇ καὶ περιωνύμῳ Θεσσαλονικέων πόλει ὡν τε καὶ διατριβῶν».³ Μᾶς πληροφορεῖ ὅμως ὅτι ἡ μονή, ὅπου ἐμόνασε καὶ ἐτάφη, ἔκειτο «ἐν τῷ ἀρχαίῳ μέρει τῆς πόλεως πλησίον τοῦ τείχευσι, ἐν ᾧ ἐστὶ τὸ παραπόρτιον τῶν Ἀπορίτων» καὶ ὅτι αὕτη ἐτιμᾶτο εἰς μνήμην τῶν Ἀγίων Θεοδώρου καὶ Μερκουρίου, ἐκαλεῖτο δὲ τῶν Κουκουλλασωτῶν ἢ Κουκουλλιστῶν καὶ τῶν Ἀπορίτων.⁴ Ὁ αὐτὸς βιογράφος μᾶς πληροφορεῖ πρῶτος περὶ τῆς τριετοῦς παραμονῆς τοῦ Ὁσίου ἐπὶ δένδρου ἀμυγδαλῆς, τοῦ ὁποίου

¹ Rose, ἐνθ' ἄν. σ. 15, § 31 καὶ σ. III. A. Vasiliev, The Life of David of Thessalonica, εἰς τὸ περ. Traditio, 4, 1946, 128.

² Vasiliev, ἐνθ' ἄν. 127, ὅπου ἀναγράφονται πᾶσαι αἱ προγενεστέρας προταθεῖσαι χρονολογίαι.

³ Rose, ἐνθ' ἄν. σ. 3, σ. 30.

⁴ Rose, ἐνθ' ἄν. σ. 3, σ. 21 κ. ἐξ., σ. 5, σ. 2 κ. ἐξ., σ. 15, σ. 4. Παρ. καὶ O. Tafrali, Topographie de Thessalonique. Paris, 1913, σ. 200, ἀριθ. 17. Ὁ

τὴν θέσιν ἐδεικνυον ἀκόμη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, δηλαδή ἑκατὸν ὀγδοήκοντα περίπου ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὁσίου, ἔγγυς τοῦ δεξιοῦ μέρους τῆς ἐκκλησίας.¹ Τὴν παράδοσιν ταύτην ἐπαναλαμβάνουν κατόπιν καὶ ὁ Συναξαριστὴς καὶ τὸ Μηναῖον, χωρὶς ὁμοῦ καὶ ἀναφέρουν τὴν Μονὴν τῶν Ἀγ. Θεοδώρου καὶ Μεροκούριου.²

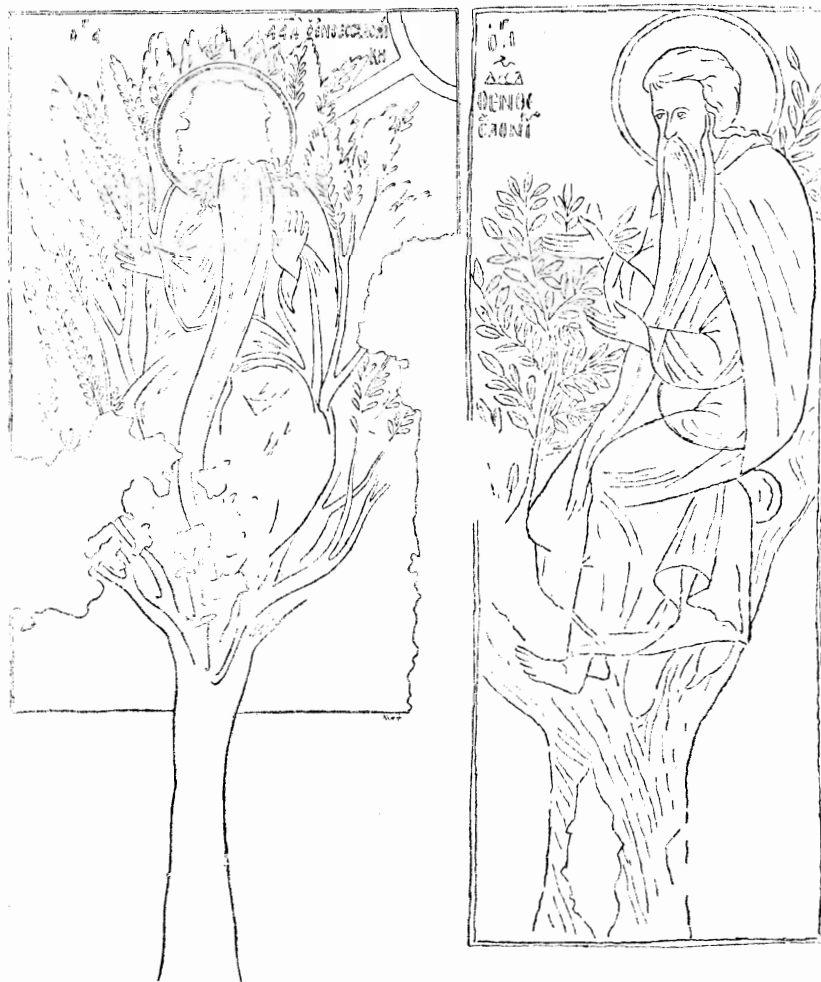
Ὁ ἐκ παραλλήλου ἐξετάζων τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μόσχου γραφόμενα καὶ τὰ ἐκτιθέμενα εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου γραφέντα ἐκτεταμένον βίον θὰ παρατηρήσῃ ὅτι εἰς τὸ ἐνὸς περίπου αἰῶνος διάστημα, τὸ διαρροεῖσαν μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου, ἡ πραγματικότης ἔχει πλέον συσκοτισθῆ ἀπὸ τὸν θοῦλον. Τῶν πληροφοριῶν λοιπόν, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει ἡ κειμένη ἀπὸ βιογραφία, πρόλει νὰ γίνεται χρῆσις μὲ πολλὰς ἐπιφυλάξεις. Ἀπὸ τοῦτο καὶ ἡ ἰδιαιτέρας ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς περιγραφή τῶν χωροκηρυκτικῶν τοῦ Ὁσίου Λαβίδ, ἡ εἰς τὸν ἐκτανῆ αὐτὸν βίον περιεχομένη καὶ ἀναπύου παρατεθείσα, δεόν νὰ ἐξετασθῆ μετὰ πολλῆς προσοχῆς. Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ἀνωνύμος βιογράφος, ὁ ὁποῖος ἀπηγεί τὰ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεᾶν προφορικῶς εἰς τὴν Μονὴν παραδιδόμενα, ὅπως ὁ ἴδιος ἄλλωστε

Rose καὶ ἄλλοι οἱ ἐξ αὐτοῦ παραλαμβάνοντες τονίζον Κοκουλλεῶτων. Νομίζο ὀρθότερον τὸν τονισμὸν Κοκουλλεῶτων. Εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀγαπίου, ἐνθ' ἄν. 126 (= γὰρ καὶ α. ἐνθ' ἄν. 318) ὁ τίπος εἶναι Κοκουλλεῶτων. Ὁ Π. Παπαγεωργίου ἐν Β. Ζ. 2, 1893, 288, εἶχε προτείνει νὰ διορθωθῆ τὸ παρὰ Rose Κοκουλλεῶτων εἰς Κοκουλλεῶτων ἢ Κοκουλλεῶτων. Ὁ τίπος ὅμως Κοκουλλεῶτων, τὸν ὅποιο ἀπέσπασεν ὁ Ἀγάπιος παραλαβὸν ἀπὸ κώδικα διαφορετικῆς ἀρχαίας ἀναγραφῆς ἐν Βερολίνῳ καὶ χρησιμοποιοῦντες ὑπὸ τοῦ Rose, εἶναι πιθανότατα ἀρθότατος ὡς πιθανότερος πρὸς τὸν τίπον Κοκουλλεῶτων. Βλ. καὶ Παπαγεωργίου ἐν τῷ περ. Βυζαντιν. 2, 1911-12, 232. Ὁ Vasiliev, ἐνθ' ἄν. 120, 136, σημ. 61, ἀπὸ καὶ παραδέχεται τὴν λέξιν παραγεμένην ἐκ τοῦ κοκουλλεῶτων, τονίζει ὁμοῦ καὶ ὅτι Κοκουλλεῶτων ἰσχυρῶς ἐξ ἄλλου ἀφανή φαίνεται ἡ παρατηρησις του ὅτι τὸ Κοκουλλεῶτων ἐπιφέρεται εἰς τοὺς Ἀγ. Θεοδώρου καὶ Μεροκούριου καὶ ἔχει τὴν ἀρχαίαν τὴν μοναχὸν, σελ. Μονὴ τῶν Ἀγ. Θεοδώρου καὶ Μεροκούριου τῶν μοναχῶν.

Ὁ Rose, ἐνθ' ἄν. σ. 5, Ὁ Π. Delehaeye, Les saints stylites. Bruxelles—Paris, 1923, σ. 1, LXXVI, νομίζει ὅτι ἡ παράδοσις περὶ τῆς τριτοῦς παραμονῆς τοῦ Ὁσίου Λαβίδ ἐπὶ δεξιῶν ἀμφοδελῆς προήλθεν ἐκ συγχύσεως τῶν βιογράφων. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν δηλαδή τοῦ Ἱ. Μόσχου εὐθὺς μετὰ τὰ περὶ Λαβίδ λεγόμενα γράμματα ἔλαβεν τὸν ἄλλον μοναχὸν τοῦ Ἀδοῦλα, ὁμοίως ἐκ Μεσοποταμίας ἐλθόντος εἰς Θεσσαλονίκην, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὁσίου Λαβίδ ἐνεκλείσθη ἐντὸς κελίου καὶ ἐπέσει ὅλον κατεσκεύασεν μικρὸν παρόρθρον (Migne, P. G. 81, 3, 2924, περ. τῆς Ἱ. Παράδοσις, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπ' ὄψει του ὁ συγγραφεὺς τὸν ἐκτεταμένον βίον τοῦ Ὁσίου Λαβίδ, συνήνωσεν ἐκ συγχύσεως, κατὰ τὸν Delehaeye, τὰ περὶ τῆς τετραπορονοῦ τριτημονῆς τοῦ Λαβίδ ἐντὸς κελίου καὶ τὰ περὶ ἐγκλείσεως τοῦ Ἀδοῦλα ἐντὸς κρημοῦ πλατάνου.

² Delehaeye, Synax. Eccl. Const. 771. Μηναῖον Ἰουνίου εἰς τὴν 26ην. Καὶ εἰς τὰ δύο αὐτὰ κείμενα, ὁμοῦ ἄλλωστε, γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐξ Ἀνατολῆς καταγωγῆς τοῦ Ὁσίου: "Ἐξ ἑσας ἔχον τὴν γένεσιν".

λέγει, δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ περιγράψῃ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ὁσίου, διότι δὲν τὰ ἐγνώριζε. Ὁμιλῶν περὶ τῆς μακροῦς λευκῆς του κόμης καὶ τοῦ μέχρου τῶν ἀστραγάλων κατερχομένου γενείου του, ὡς καὶ τοῦ ἀκτινοβολούντος

Εἰκ. 4. Παραστάσεις τοῦ Ὁσ. Δαβὶδ ἐπὶ δένδρῳ.

Ἀριστερά: Τοιχογραφία εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἱεροῦ Ἱηλιοῦ Θεσσαλονίῃς
(14ου αἰῶνος. Κατὰ σχέδιον τοῦ κ. Χρ. Λεφάκη).

Δεξιὰ: Τοιχογραφία παλαιοῦ Καθολικοῦ Μ. Μεταμορφώσεως Μετεώρων (1484).

προσώπου του, σκοπὸν εἶχε νὰ δώσῃ ἐναργῆ εἰκόνα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπὶ μακροτάτην σειρὰν ἐτῶν ἐγκλείσεως τοῦ Ὁσίου ἐντὸς τοῦ κελλίου του καὶ τῆς λάμπσεως τῆς ἀγιωσύνης, ἣ ὁποία τὸν περιέβαλλε. Ἐπανα-

λαμβάνων δὲ τὴν ἴδιαν περιγραφὴν ὀλίγον κατωτέρω μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς παρουσιάσεώς του πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Συγκλήτου σχολῶν· ἔιχε νὰ καταστήσῃ φανερὰν τὴν καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν, ποὺ ἔκαμεν ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ὁσίου εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς συγκλητικούς.

Κατὰ ταῦτα νομίζω ὅτι ἡ περιγραφὴ αὕτη, ποὺ μᾶς παρέχει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τῆς ἐκτενοῦς βιογραφίας οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν εἰκονογραφίαν οὔτε καὶ ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς τέχνης, τῆς παλαιότερας τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων.

Ποῖον ὅμως ἦτο τὸ πρότυπον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ κατασκευάσας τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενον ἀνάγλυφον; Κατὰ τὴν γνώμην μου τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἦτο ἄλλο ἀπὸ τὴν λατρευτικὴν εἰκόνα τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, τὴν εὐρισκομένην εἰς τὸν ναὸν τῆς Μονῆς τῶν Ἁγ. Θεοδώρου καὶ Μερκουρίου, ὅπου καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ. Εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς γνώσεως αὐτῆς συμβάλλουν πολλὰ στοιχεῖα καὶ πρὸ πάντων ἡ παρῴστασις τοῦ Ὁσίου μὲ τὰς χεῖρας εἰς τὸ σχῆμα δεήσεως. Εἶναι δηλαδὴ γνωστὸν ὅτι ὁ τύπος οὗτος τοῦ δεομένου ἁγίου ἐχρησιμοποιήθη ἀποκλειστικῶς σχεδὸν διὰ τὰς λατρευτικὰς εἰκόνας κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν.¹ Παράδειγματα πρόχειρα μεταξὺ πλείστον ἄλλων αἱ εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου² καὶ πολυάριθμοι μικρογραφίαι τοῦ Μηρολογίου τοῦ Βατικανοῦ,³ αἱ ὁποῖαι, ὡς ἤδη παρατηρήθη, ἀντιγράφουν παλαιότερας λατρευτικὰς εἰκόνας.⁴

Ἀπὸ τὴν πιθανωτάτην, ὡς τοὐλάχιστον νομίζω, γνώμην αὐτὴν ἐκτινοῦντες, δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν καὶ εἰς μερικὰ ἄλλα χρήσιμα συμπεράσματα. Ἡ εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἁγ. Θεοδώρου καὶ Μερκουρίου λατρευτικὴ αὐτὴ εἰκὼν θὰ ἐγένετο ἀσφαλῶς εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὁσίου, εὐθὺς δηλαδὴ μετὰ τὸ 538 ἢ 540. Ἐν ἔχωμεν ὑπ' ὄφει τὸν ἰσχυρῶς ρεαλιστικὸν χαρακτῆρα τῆς προσωπογραφίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τοὺς χρόνους δηλαδὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ,⁵ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ εἰκὼν ἐκείνη ἀπέδιδε τὰ πραγματικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ὁσίου Δαβίδ. Ἐν τῷ ἐξεταζόμενῳ ἀνάγλυφῳ ἀπορρέει, ὡς ἀπολύτως πιστεύομεν, ἀπὸ τὴν λατρευτικὴν ἐκείνην εἰκόνα, τότε τοῦτο μᾶς διέσωσε χωρὶς ἀμφιβολίας τὴν πραγματικὴν μορφήν τοῦ Ὁσίου.

¹ Πρβ. A. Grabar, *Martyrium*. Paris, 1946, II, 24 κ. ἐξ. καὶ τὸ εἰς τὸ τέλος εὐρετήριο ἐν λ. *Martyr-orante*.

² Βλ. Α. Συγγόπουλον εἰς τὴν Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδα 1936, 112 κ. ἐξ.

³ II *Menologio*, πίν. 6, 8, 29, 38, 40 κ. ἄ.

⁴ Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου βλ. C. Millet ἐν A. Michel, *Histoire de l'art*, I, 1, 238.

⁵ Βλ. προχείρως Ch. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, 2a ἐκδ. Paris, 1925-26, I, 218 κ. ἐξ. 226. Millet, ἔνθ' ἄν. 178.

Πῶς ὁμως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐξαφάνισις τοῦ παλαιοῦ τούτου τύπου, ὅπως μᾶς τὸν διέσωσε τὸ ἐξεταζόμενον ἀνάγλυφον, καὶ ἡ ἐπικράτησις τοῦ νέου μὲ τὴν μακρὰν κόμην καὶ τὸ μακρότατον γένειον, τὸν ὁποῖον βλέπομεν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων; Νομίζω ὅτι τοῦτο σχετίζεται μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς τῶν Ἀγ. Θεοδώρου καὶ Μερκουρίου. Δυστυχῶς περὶ τῆς μονῆς ταύτης ἐλοχίστας ἔχομεν εἰδήσεις. Ἡ τελευταία χρονολογικῶς φθάνει, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, μέχρι τοῦ 9ου αἰῶνος. Ὅπως δηλαδὴ πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου, ἀρχομένου τοῦ 9ου αἰῶνος, ἐσφίξεται ἀκόμη ὁ τάφος τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ εἰς τὴν Μονήν. φυσικά, τῶν Ἀγ. Θεοδώρου καὶ Μερκουρίου, ὅπου οὗτος εἶχε ταφῇ, καὶ ὅτι εἰς τὸν τάφον ἐγίνοντο ἰάσεις.¹ Ἐκτοτε οὐδὲν πλέον περὶ τῆς μονῆς ταύτης εἶναι γνωστόν. Κατὰ πληροφορίαν νεωτέρου Ρώσου συγγραφέως, μὴ ἀναφέροντος τὴν πηγὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἤντησε, τὰ λείψανα τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ εὗρίσκοντο, ἄγνωστον πότε, εἰς ἐκκλησίαν τῆς Θεσσαλονίκης, τιμωμένην εἰς ὄνομά του.² Ἄν ἡ πληροφορία εἶναι ἀκριβής, θὰ πρόκειται ἴσως περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καμενιάτου ἀναφερομένης, ἀρχομένου τοῦ 10ου αἰῶνος, μονῆς ἐντὸς τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος. Τέλος δυτικοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρουν, χωρὶς καὶ αὐτοὶ νὰ κατονομάζουν τὴν πηγὴν τῆς πληροφορίας των, ὅτι τὸ 1054 τὰ λείψανα τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Παβίαν τῆς Ἰταλίας, κατατεθέντα εἰς τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Πέτρου.³ Πάντως, καὶ ἂν ἀκόμη αἱ ἀνωτέρω πληροφορίες εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ἀνακριβεῖς, βέβαιον φαίνεται ὅτι ἀπὸ τοῦ 10ου ἴσως αἰῶνος ἡ Μονὴ τῶν Ἀγ. Θεοδώρου καὶ Μερκουρίου εἶχεν ἐρημωθῇ καὶ ὁ ἐντὸς αὐτῆς τάφος τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ εἶχε καταστραφῇ. Ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς τῆς μονῆς προῆλθεν ἄραγε ἀπὸ κάποιας ἐπιδρομῆς; Μήπως κατὰ τὴν ὥλωσιν τῆς πόλεως ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς τὸ 904; Οὐδὲν δύναται μετὰ βεβαιότητος νὰ λεχθῇ. Μὲ τὴν ἐρήμωσιν τῆς μονῆς ἐπόμενον ἦτο νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ ἡ λατρευτικὴ εἰκὼν τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ, συνέπεια

¹ Τὸ σχετικὸν χωρίον ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου παραθέτει ὁ Vasiliev, ἐνθ' ἄν. 117 καὶ σημ. 8, παραλαμβάνων ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ F. Dvornik, La vie de saint Grégoire le Decapolite et les Slaves Macédoniens au IXe siècle. Paris, 1926, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδω. Αἱ πηγαί, τὰς ὁποίας δίδει περὶ τῆς Μονῆς τῶν Κουκουλλεωτῶν ὁ Tafrafi, Topographié, 200, σημ. 3, εἶναι ἄσχετοι, ἀναγραφεῖσαι, φαίνεται, κατὰ λάθος.

² Φιλαρέτου, Ἀρχιεπισκόπου Τσερνικόβου, Βίοι Ἁγίων. Πετροῦπολις, 1885 (ρωσ.). Τὴν πληροφορίαν παραθέτει ὁ Vasiliev, ἐνθ' ἄν. 128.

³ Τὴν ὑπὸ τῶν Dom Baudot καὶ Holwecck παρεχομένην πληροφορίαν ταύτην παραθέτει μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας ὁ Vasiliev, ἐνθ' ἄν. 128.

ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης καὶ λησμονηθῆ ὁ παλαιὸς τύπος καὶ ἡ πραγματικὴ μορφή τοῦ Ὄσιου.¹

Ἡ τέχνη τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων ἐδημιούργησε τὸν νέον τύπον τοῦ Ὄσιου μὲ τὴν μακρὰν λευκὴν κόμην καὶ τὸ μέτροι τῶν ποδῶν κατεργασμένον γένειον ἐπιτυπωθεῖσα ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὴν εἰς τὸν ἐκτεταμένον βίον περιεχομένην περιγραφὴν, τὴν ὁποῖαν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν. Ὅτι ὁ ἀρχαιότερος τοῦ βίου αἰῶνος γραφεὶς οὗτος βίος ἐθεωροῦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων ἡ σπουδαιότερα περὶ τοῦ Ὄσιου Λαβίδ τυχὴ καὶ εὐμετάλητὴν εἶχε διδόσιν δεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι τοῦτον διεσκεῖαν ἐπὶ τὸ φημισμότερον, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ ἀπτοκρίτωρ Μικρούηλ Β΄ Παλαιολόγος (1391—1425).² Ἀπὸ τὸν ἐκτεταμένον αὐτὸν βίον προῆλθεν ἡ κατὰ τοὺς χρόνους, ὡς εἵπομεν, τῶν Παλαιολόγων ἀνεκρινόμενη παρόστασις τοῦ Ὄσιου Λαβίδ ἐπὶ τοῦ δένδρου μὲ τὰ ἴδια χαρακτηριστικά τὴν μακρὰν δηλαδὴ λευκὴν κόμην καὶ τὸ μακρότατον γένειον. Ἡ παρόστασις βίωσι τοῦ Ὄσιου ἐπὶ τοῦ δένδρου μὲ τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἀπεικονίζουσα οὐπωδῶς ἀπὸ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν χρονίων, ὅπου τὰ λαμβάνει ὁ βίος. Προέλαται ἀπὸ τὸν ἐκτεταμένον αὐτὸν βίον εἴδηται ὅτι ὁ Ὄσιος, κατέβηκεν ἐκ τῆς ἀνωγαλιῆς μετὰ τριετὴ ἐπ' αὐτῆς παραμονῆς εἰσηλθὼν ἐντὸς κελίου,³ εἰς τὸ ὁποῖον ἔμεινεν ἐγκλειστος ἐπὶ μακρὰν ἡμέραν.⁴ Μόνον δὲ ὅταν εἶς τὰ τέλη τοῦ βίου του, ἐξῆλθε τοῦ κελίου, δὲ καὶ μετατῆς ὡς πρέσβυς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν ἡ κόμη καὶ τὸ γένειόν του εἶχον ἀνήθη καὶ λευκανθῆ.⁵ Οἱ ζωγράφοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων κατὰ σχῆμα τριψύσσων, ἔχον ἀνήθη εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην, παρήνευσαν τὸν Ὄσιον μὲ τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἐπὶ εἶχον οὗτος κατὰ τὰ τέλη τοῦ βίου του. Σκοπὸς τῶν ἡτοὺ καὶ σπουδαιότερον εἰς τὴν ἀναγνῆ σφύρασιν τὰ δύο κυριώτερα χαρακτηριστικά τοῦ Ὄσιου Λαβίδ, τὴν ἐπὶ τοῦ δένδρου δηλαδὴ παραμονὴν του καὶ τὴν μακρὰν κόμη καὶ τὸ μακρότατον γένειον, ἀδυνατοῦντες διὰ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν

¹ Εἶναι περιγραφὴ τοῦ ἀπτοκρίτου τοῦ Ὄσιου Λαβίδ μὲ τὸ βραχὺ γένειον, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ δένδρου, καθ' ἑσπερὸν εἰς πάλαιον μεταγενεστέρων χρόνων φυσικῶς εἰκόνας, τῶν ὁποίων δύο παρεθέται ὁ Vasiliiev, ἐνθ' ἄν. σ. 144, 145.

² Vasiliiev, ἐνθ' ἄν. 131 κ. ἐξ. Τὴν ἐκτὸ ἀναγραφὴν μοναδικὴν ἐξδοσιν τοῦ λόγου ἐπὶ τοῦ Latyshev δὲν ἠδυνήθηεν τὰ ἴδια.

³ Rose, ἐνθ' ἄν. σ. 7, σ. 22 κ. ἐξ. " . . . κατέκλεισαν τὸ σκεῦμα (δηλ. τὸ κελίον) καὶ παραθέτουν αὐτὸν ἐν Κυρίῳ ἀνεχώρησαν (δηλ. ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ μοναχοί)". Προβ. καὶ Ἀγαπίου, Καλαμαρινή, ἐνθ' ἄν. 127 κ. ἐξ. Λουκάκης, ἐνθ' ἄν. 318.

⁴ Rose ἐνθ' ἄν. σ. 9, σ. 6 κ. ἐξ. " Χρόνων οὖν πλείστον διεκθόντων καὶ βίος αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγία αὐτοῦ κέλλῃ . . . " Τὸ χωρίον ἔχει ἀλλοιωθῆ εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀγαπίου.

⁵ Rose, ἐνθ' ἄν. σ. 11, σ. 1 κ. ἐξ. Ἀγαπίου, Καλαμαρινή, 139, Λουκάκης, ἐνθ' ἄν. 320.

Τὸ ἀνωτέρω διὰ μακρῶν ἐκτεθέντα δίδουν, νομίζω, μίαν λίαν πιθανήν ἐξήγησιν εἰς τὴν παρατηρουμένην διαφορὰν ὡς πρὸς τὸ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ μεταξύ τοῦ ἐνταῦθα ἐξεταζομένου ἀναγλύφου καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 14ου καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος παρασιάσεων αὐτοῦ. Συγχρόνως μᾶλλον ἄγουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἀνάλυφον τοῦτο, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ παλαιότερα, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, μέχρι τοῦδε γνωστῆ ἁπλοκόνις τοῦ Ὁσίου, μᾶς διέσωσε τὰ αὐθεντικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς αὐτοῦ.

IV

Ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις εἶναι ὄχι ὀλιγοτέρας σημασίας, καθὼς διαπιστάναιον εἶδος, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει τὸ ἀνάλυφον. Εἶδοντες ὅτι καὶ περὶ τὴν μορφήν ἔδαφος τῆς πλάκας ἔχει ἐκβαθυνθῆ, ἡ δὲ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι ἑλαφρῶς ἀνώμαλος. Τὸ ἔκτετον ἐπίσης πλάσιον, τὸ περιβάλλον τῆς πλάκας, εἶδοντες ὅτι φθάνει εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μετὰ τὴν ἀνάλυφον μορφήν. Τὸ πλάσιον τοῦτο βοηθεῖ, ὥστε νὰ σχηματισθῶσιν εἰς τὸ περὶ τῆς μορφῆς ἔδαφος περιόχιστοι, ἑλαφρῶς ἐκβαθυμένοι, χώροι. Ταῦτα, ἀποδεδειγμένως μετὰ τὴν ἑλαφρῶς ἀνώμαλον ἐπιξεργασίαν τοῦ περὶ τὴν μορφήν ἔδαφους, μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ θετικὸν συμπέρασμα, ὅτι τὸ περὶ τοῦ Ὁσίου μίγμα τοῦ ἀναγλύφου ἐπληρώθη δι' ἑγχρώμου μίγματος, τοῦ ὁποῖου ἡ κίτρισις ἐπιφάνεια ἐφάνηεν εἰς τὸ ἴδιον ἕρος μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀναγλύφου καὶ μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πλάσιου. Ἔχομεν δηλαδή παραδείγμα τοῦ σιγαλοῦ εἰς τὴν βυζαντινὴν γλυπτικὴν εἶδους τῶν ἐπιπεδογλύφων, εἰς τὸ ὅπου τὸ μίγμα, τὸ χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ βάθους, προσερχομένη, προσέρχεται εἰς κόριν καὶ χροῖατος.¹ Τὸ ἐνταῦθα ὅμως ἐξεταζόμενον γλυπτόν δὲν ἀνήκει εἰς τὰ ἀπλᾶ ἐπιπεδογλύφα. Εἰς ἐκεῖνα τὸ ὑπερὸ τοῦ ἑγχρώμου μίγματος περιβαλλόμενον θέμα εἶναι ἐντελῶς ἐπίπεδον καὶ μόνον αἱ ἐντὸς αὐτοῦ οὐσιώδεις λεπτομέρειαι δηλοῦνται δι' ἀπλῶν ἐγχρωμάτων χρωματικῶν.²

¹ Περὶ τῶν ἐπιπεδογλύφων βλ. κυρίως L. Bréhier, *Études sur l'histoire de la sculpture byzantine*, ἐν *Nouvelles Archives des Missions scientifiques*, Nouv. série, fasc. 3, Paris, 1911, 96 κ. ἔξ.

² Κατὰ τὸν G. Millet, *Le monastère de Daphni* Paris 1894, 15, τὸ μίγμα, τὸ πληρῶν τὰ ἐπιπεδογλύφα τοῦ Λαγναῖ, ἀποτελεῖται ἀπὸ κίτρινου χροῦ μετὰ κόνης μαρμάρου. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὑπάρχει καὶ μέλαν χροῖμα.

³ Βλ. προξίμως τὸ ἐπιπεδογλύφα κομήματα τοῦ Λαγναῖ, τα διατηρούμενα τὸ ἑγχρωμον μίγμα των, παρὰ Millet, ἐνθ' ὄν. σ. 65 κ. ἔξ. εἰκ. 25-38. Τὴν δηλοῦσιν τῶν λεπτομερειῶν δι' ἑγχρωμάτων χρωμάτων δύναται τις νὰ ἴδῃ λίαν εὐκρινῶς πρὸ χειρὸς εἰς τὸ ἐπιπεδογλύφον τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, τὸ εἰκονίζον δύο ἀετοὺς ἐκατέρωθεν σταυροῦ, ὅπου ὅμως τὸ ἑγχρωμον μίγμα, τὸ πληρῶν ἄλλως τὸ βάθος, ἔχει ἐκπέσει. Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, 2η ἐκδ. Ἀθήναι, 1931, πιν. Β', εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

Τὴν τεχνικὴν αὐτὴν τοῦ ἀπλοῦ ἐπιπεδογλύφου ἐφήρμοσεν ὁ τεχνίτης τοῦ ὑπὸ μελέτην γλυπτοῦ μόνον εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰς τὰς παλάμας, ὅπου ὡς εἶδομεν, αἱ λεπτομέρειαι ἀπεδίδοντο δι' ἀπλῶν ἐγχαρακίων γραμμῶν, ὅπως ἀφήνοιον νὰ συμπεριάνωμεν τὰ ἐλάχιστα λείψανα, τὰ διαφυγόντα τὴν σφουροκόπησιν. Ἀπεναντίας αἱ πτυχαὶ τοῦ ἐνδύματος δηλοῦνται, ὡς εἶδομεν, δι' ἐκτύπων γραμμῶν, οὕτως ὥστε τὰ μεταξὺ τῶν πτυχῶν τούτων περικλειόμενα μέρη τοῦ ὑφάσματος νὰ εἶναι ἐλαφρῶς κοῖλα. Ἡ πρώτη σκέψις θὰ ἦτο νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς περικλειστούς καὶ ἐλαφρῶς κοίλους τούτους χώρους τοῦ ἐνδύματος ὑπῆρχεν ἔγχρωμον μίγμα ἀνάλογον πρὸς τὸ πληροῦν τὸ περὶ τὴν μορφὴν βάθος. Τοῦτο ὁμως ἀποκλείεται ἀπολύτως, διότι ἡ ἐκβάθυνσις εἶναι ἐλάχιστη, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ συγκρατήσῃ τὸ μίγμα. Εἰς τὸ ἴδιον ἀρνητικὸν συμπέρασμα μᾶς ὡδηγεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἐλαφρῶν τούτων κοιλοτήτων εἶναι λεῖα. Ἐνῶ, ἂν ἐπρόκειτο νὰ προσκολληθῆ ἑπ' αὐτῆς μίγμα, θὰ ἦτο ἀνώμαλος, ὅπως εἰς τὸ περὶ τὴν μορφὴν βάθος. Νομίζω λοιπὸν βέβαιον ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβαινε κάτι ἄλλο. Ἀντὶ δηλαδὴ ἐγγράμμων μίγματος τὰ μεταξὺ τῶν ἐκτύπων πτυχῶν κοῖλα μέρη τοῦ ἐνδύματος ἐκαλύπτοντο μὲ παχὺ στρώμα χρώματος, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεριάνωμεν ἄλλα ἀνάλογα παραδείγματα.¹ Τέλος διὰ χρώματος εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐκαλύπτοντο ἐπίσης καὶ τὸ πρόσωπον καὶ αἱ παλάμαι, ὅπως καὶ ἡ κόμη καὶ τὸ γένειον καὶ ὁ φωτιστέφανος.

Οὕτω συμπληρούμενον τὸ ἀνάγλυφον, μὲ τὸ βάθος δηλαδὴ πλῆρως ἀπὸ ἔγχρωμον μίγμα, μὲ τὰ γυνὰ μέρη, τὴν κόμην, τὸ γένειον, τὰ ἐνδύματα καὶ τὸν φωτιστέφανον χρωματισμένα, καὶ μὲ τὰς πτυχὰς λευκὰς ἢ καλυπτομένας μὲ ἀνοιχτότερον χρῶμα, θὰ παρουσίαζε τὴν λίαν περιέργον ὄψιν ἐγγράμμων μᾶλλον μαρμαρίνης εἰκόνας παρὰ ἀναγλύφου. Ἡ τεχνικὴ ὅμως αὐτὴ, τὴν ὁποίαν διὰ πρώτην φοράν, ἂν δὲν ἀπατώμαι, μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀποκαταστήσωμεν τὸ ἐξεταζόμενον ἀνάγλυφον, δὲν ἐπενοήθη ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς γλύπτας. Αὕτη ἐμπνέεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὰ περίκλειστα σμάλτα, τὰ ὁποῖα εἰς μεγάλην ἀφθονίαν καὶ τελειότητα παρήγαγον τὰ ἐργαστήρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἴσως δὲ καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Ὅπως δηλαδὴ εἶναι γνωστόν, εἰς τὰ περίκλειστα σμάλτα τὰ περιγράμματα, αἱ λεπτομέρειαι τῶν γυνῶν μερῶν, αἱ πτυχαὶ τῶν ἐνδυμάτων κ.λ.π. δηλοῦνται διὰ χρυσῶν γραμμῶν ἐντὸς τοῦ ἐκ διαφόρων χρωμάτων ὑαλώδους μίγματος τοῦ

¹ Βλ. π.χ. τὸ ἐκ τῆς Μονῆς Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας τεμάχιον θωρακίου, τὸ μετακομισθὲν ὑπὸ τοῦ Γ. Λαμπάκη εἰς τὴν Συλλογὴν τῆς Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας καὶ εὐρισκόμενον τῶρα εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Τοῦτο εἰς τὸ περὶ τὰ γεωμετρικὰ κοσμήματα βάθος διασώζει λείψανα ἐρυθροῦ χρώματος. Δελτίον Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας, Ε', 1905, σ. 83, εἰς. 8.

ἔπιτελοῦντος τὸ σμάλτον.¹ Τὸ ἀνάγλυφον λοιπὸν τοῦ Ὁσίου Δαβίδ εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφὴν θὰ παρῆιχε τὴν ἐντύπωσιν σμάλτου εἰς ἰσχυρὰν μεγέθυνσιν. Τὰς χροσᾶς γραμμὰς τοῦ σμάλτου θ' ἀντικαθίστων αἱ ἔκτεποι περιχαῖ τῶν ἐνδρυμάτων καὶ αἱ ἐγγάρρακτοι λεπτομέρειαι εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὰς παλάμιας.

V

Τὸ ἀνάγλυφον ὁμοσ τοῦ Ὁσίου Δαβίδ δὲν εἶναι ἐντελῶς μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του. Ἐκτὸς ἐνὸς τεμαχίου πλακὸς μὲ τὴν ἀναλόγου τεχνικῆς ἐπιτέλεσως παρῶστασιν Ἀγίου, τὸ ὁποῖον ἀπόκειται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.² Διεσῶθη καὶ ἄλλη πλάξ μὲ ὁμοίαν τεχνικὴν, παρουντοῦζουσα τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ὅτι προέροεται καὶ αὐτὴ ἐκ Θεσσαλονίκης (Πίν. Β'). Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἰκονίζει τὴν Θεοτόκον ὁρθίαν κατενώπιον εἰς πιάσιν δεήσεως καὶ ἦτο ἄλλοτε ἐντειχισμένον εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ὑπαπαντῆς, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Ἐγγατίας ὁδοῦ, τῶρα δὲ εὐρίσκαται εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν.³ Ἀπλή παραβολὴ τοῦ ἀναγλύφου τοῦτου τῆς δεομένης Θεοτόκου πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ὁσίου Δαβίδ παρῆιχει ὅτι ἀμφότερα ἀνήκουν εἰς τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς τεχνικὴν. Ὑπάρχουν ἁρβαῖως καὶ περιχαῖ μικραὶ διαφοραί, ὅπως π. χ. τὸ πρόσωπον τῆς Θεοτόκου, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰροασμένον εἰς περισσότερον ἐξέχον καὶ ἀπεστρογγυλωμένον ἀνάγλυφον. Αὐταὶ ὁμοσ, καθὼς καὶ αἱ παρατηρούμεναι διαφοραὶ εἰς τὴν τεχνοτροπίαν, ἐξηγοῦνται, ἂν παραδεχθῶμεν διάφορον τὸν τεχνίτην

¹ Διὰ τὴν τεχνικὴν τοῦ περικλειστού σμάλτου βλ. προχείρωσ Diehl, ἐνθ' ἀν. II, 687, κ. ἐξ. Διὰ τὴν παραβολὴν πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον ἀνάγλυφον βλ. προχείρωσ, τὴν ἐν μεγέθυνσει λεπτομέρειαν ἐκ τῆς Λειψανοθήκης τοῦ Gran (Estergom) παρὰ Voibach-Salles-Duthuit, ἐνθ' ἀν. πίν. 66.

² G. Mendel, Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines (du Musée de Con)ple), II, Con)ple, 1914, σ. 502 κ. ἐξ. ἀριθ. 704(904). Δὲν εἰκονίζεται ἐκεῖ ἅγιος ἐπισκοπος, ὡς νομίζει ὁ Mendel, ἀλλὰ μοναχὸς φέρον ὄχι μελόδιον καὶ ἐπιτραχήλιον, ἀλλὰ μανδύαν καὶ σῆμα. Τὸ ἀνάγλυφον χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ Mendel ὡς ὀλίγον ἰσως παλαιότερον τοῦ 15ου αἰ.

³ Ὁ N. Kondakov, Μακεδονία (ρωσ.). Πετροῦπολις, 1909, 135, κ. ἐξ. τὸ εἶδεν ἐντειχισμένον εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Ὑπαπαντῆς καὶ παρῆιχει σύντομον περιγραφήν του χωρὶς ἀπεικόνισιν. Πρῶτος, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, παρῆσχεν ἀπεικόνισιν του, ὅτε ἀκόμη ἦτο ἐντειχισμένον, εἰς τὴν Ὑπαπαντῆν, ὁ O. Tafra li, Thessalonique des origines au XIVe siècle, Paris, 1919, σ. 114, εἰκ. 29. Λεπτομερῆς δημοσίευσις μετ' ἀπεικονίσεως παρὰ Γ. Σωτηρίου, ἐν Recueil N. Kondakov, Prague, 1926, 129, κ. ἐξ. Ἀπεικόνισις ἐπίσης καὶ ἐν G. Sotiriou, Guide du Musée byzantin d'Athènes, édit. française par O. Merlier, Athènes, 1932, σ. 46, εἰκ. 23. Βλ. τελευταῖον καὶ R. Demangel—E. Mamboury, Le quartier des Manganes, Paris, 1939, 158, κ. ἐξ. ὡς καὶ S. Bettini, La scultura bizantina. Firenze, 1944, II, σ. 29.

τοῦ ἀναγλύφου τῆς Θεοτόκου, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἀπεμιμήθη καὶ πρότυπον διάφορον. Αἱ διαστάσεις τοῦ ἀναγλύφου τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν σημερινὴν του μορφήν εἶναι: 1,35 X 0,68 πλάχ. 0,13.¹ Αὐταὶ εἶναι κατὰ 0,29 εἰς τὸ ὕψος καὶ 0,15 εἰς τὸ πλάτος μικρότεροι τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ. Τῆς διαφορᾶς ὁμοῦ ταύτης ὑπάρχει ἡ ἐξήγησις. Ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφον δηλαδὴ τῆς Θεοτόκου, λείπει σήμερον καὶ ἄνω καὶ δεξιὰ τὴ περιελθὼν τὴν πλάκα πλαίσιον, τοῦ ὁποῖου στενωπιότη μόνον ἔσθλη δασώθη εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευράν. Τέλος δέον νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὸ σήμερον ἐπὶ τοῦ βῆθους τοῦ ἀναγλύφου, ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς Θεοτόκου, συνήθη συμπιλήματα, Μ(ΠΤ)ΠΡ Θ(ΕΟ)Υ, εἶναι πολὺ μεγαλύτερα, τῶν χρόνων ἀσφαλῶς τῆς Τουρκοκρατίας, ὅπως δεικνύουσιν ὄχι μόνον τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάγλυφον αὐτῶν, καθὼς καὶ οἱ ὑπεράνω μικροὶ ἀνάγλυφοι ἐπίσης σταυροί. Νομίζω πολὺ πιθανὸν ὅτι ἀρχικῶς ὑπῆρχεν ἐκατέρωθεν τοῦ φωτοσιεφάνου ἔκτυποι πινακίδες μὲ τὰ συμπιλήματα ἐγγράμματα, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ.

VI

Αἱ σχεδὸν ὅμοιαι διαστάσεις τῶν δύο ἀναγλύφων, τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ καὶ τῆς Θεοτόκου, καθὼς καὶ ἡ ὁμοίαι τεχνικὴ τῶν, δὲν εἶναι ἴσως τυχαία. Ὑπάρχει ὁμοίη καὶ κατὰ ἄλλο ἀκόμη ἡ Ἐκκλησία τῆς Ὑπαπαντῆς, ὁποῦ ἤτο ἐντειχιζόμενον τὸ ἀνάγλυφον τῆς Θεοτόκου, κεῖται, ὡς εἴπομεν, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Ἑγγατίας ὁδοῦ, πλησίον τῆς Ἀρβίδος τοῦ Παρεοῦ.² καὶ εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ βραβικὸν νεκροταφεῖον, ὅπου εὐρέθη τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ. Αἱ ἐνδείξεις αὐταὶ μᾶς ὀδηγοῦν εἰς τὴν σκέψιν, μήπως τὰ δύο ἀνάγλυφα προέρχονται ἐξ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μνημείου, μήπως δηλαδὴ ἄλλοτε ἐκόσμων τὴν ἴδιαν ἐκκλησίαν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Ὑπαπαντῆς κατέχει τὴν θέσιν τοῦ καθολικοῦ τῆς μικρᾶς Μονῆς τοῦ κῆθ. Ἰωήλ, κτήματος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρομακολετρίας.³ Νομίζω ὄχι ἀπίθανον ὅτι τὰ δύο ἀνάγλυφα προέρχονται ἀπὸ τοῦ κοινούτου αὐτοῦ τοῦ κῆθ. Ἰωήλ καὶ ὅτι ἐκόσμων τὸν ναὸν του. Τὸ πλάτος

¹ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ θερμῶς. Ὁ Κοπλάκον, ἐνθ' ἄν. δίδει διαστάσεις: 1,33X0,66. Ἡ διαφορὰ προέχεται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ ὅτι τὰ κλιστεῖα τῆς πλακῆς θὰ ἐκαλύπτοντο ἀπὸ τὰ κοινάματα τοῦ τοίχου.

² Tafraii, Topogr. de Thessalonique, 184, βλ. καὶ τὸ εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου τοπογραφικὸν διάγραμμα.

³ Βλ. Π. Παπαγεωργίου ἐν Β. Ζ. 6, 1897, 544 καὶ 7, 1898, 78. Περὶ καὶ Tafraii, ἐνθ' ἄν. 184.

Ἀνάγλυφον τῆς ἁγιομένης Θεοτόκου
ἐκ Θεσσαλονίκης.
Ἀθήναι, Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

τῶν ἀναγλύφων (0,83 περίπου) μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ταῦτα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦσαν ἐντειχισμένα εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς στενὴν ἐπιφάνειαν τῶν δύο τοίχων τοῦ Ἱεροῦ, τῶν χωριζόντων τὸ μεσαῖον αὐτοῦ μέρος, ὅπου ἡ Ἁγία Τράπεζα, ἀπὸ τῆς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ. Ὅπως εἶναι γνωστόν, εἰς τὴν στενὴν αὐτὴν ἐπιφάνειαν τῶν δύο τοίχων ἐτίθεντο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους αἱ εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου,¹ αἱ μόναι ἄλλωστε ἐκεῖ ὑπάρχουσαι, διότι τὸ Τέμπλον δὲν ἔφερε τότε εἰκόνας. Παραδείγματα εἰκόνων διὰ ψηφιδωτοῦ ἢ τοιχογραφίας εἰς τὴν θέσιν ταύτην πολλὰ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν.² Ὑπάρχουν ὅμως καὶ μνημεῖα, ἰδίως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπου τὴν μίαν τῶν δύο τούτων εἰκόνων, συνήθως τοῦ Ἰησοῦ, ἔχει ἀντικαταστήσει ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου, εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἐκκλησία.³ Μὲ βάσιν λοιπὸν τὰ παραδείγματα ταῦτα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ κυρίου Ἰωὴλ τὴν θέσιν τῆς εἰκόνης τοῦ Ἰησοῦ εἶχε καταλάβει τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ὁσίου Λαβίδ, τὸ ὁποῖον οὕτω θ' ἀποτελεῖ τὸ ἀντίστοιχον τοῦ ἀναγλύφου τῆς δευτέρας Θεοτόκου.⁴ Κατὰ ταῦτα, ἔτι περαιτέρω προχωροῦντες, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Μονὴ τοῦ κυρίου Ἰωὴλ, ἢ τοῦλάχιστον τὸ καθολικὸν τῆς, ἐτιμᾶτο εἰς ὄνομα τοῦ Ὁσίου Λαβίδ.

¹ Ποβ. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, I, Ἀθήναι, 1942, 203.

² Ψηφιδωτὸν τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἰχνη τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Μ. Λαφίου: D. I. D. Demus, ἐνθ' ἀν. εἰκ. 65. Ψηφιδωτὰ εἰς τὴν Μ. Μεγάλων Πυλῶν (Πόρτα Παναγῆ): G. Lamprakis, Mémoire sur les antiquités chrétiennes de la Grèce. Athènes 1902, σ. 74, εἰκ. 141. Ἀρχαῖον Βυζαντινὸν Μνημεῖον τῆς Ἑλλάδος, I, 1935, σ. 25, εἰκ. 14. Τοιχογραφίαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σάμαρι Μεσσηνίας: Φ. Βερσάκης, εἰς τὴν Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1919, σ. 91, εἰκ. 4.

³ Ἐκκλησία τοῦ Νέρες παρὰ τὰ Σκόπια (ἀντὶ τοῦ Ἰησοῦ ὁ Ἁγ. Παντελεήμων) N. Okunev, ἐν Seminarium Kondakovianum, 3, 1929, πίν. III, IV. Ποβ. καί, σ. 24 κ. ἐξ. Ναυχορίτινον εἰς τὴν Σερβίαν (ἀντὶ τοῦ Ἰησοῦ ὁ Ἁγ. Γεώργιος) G. Millet, L'ancien art serbe, I, Les églises. Paris, 1919, σ. 89, εἰκ. 85. Εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Εὐθymiου ἐντὸς τοῦ Ναοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀντὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται ὁ Ἁγ. Δημήτριος καὶ ὁ Ἁγ. Εὐθύμιος, οἱ πάτρωνες δηλαδὴ τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ ναοῦ. Τὸ παράδειγμα εἶναι καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, μοναδικόν.

⁴ Θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ προβληθῇ ἡ ἀντίρρηση, ὅτι ὅλα τὰ γνωστά παραδείγματα εἰκόνων εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἔχουν τὸ ἄνω μέρος ἡμικυκλικὸν καὶ ὄχι εὐθύ ὅπως τὰ ἐξετεζόμενά ἡνάγλυφα. Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὸ Καλεντέρ Τζαμί καὶ εἰς τὴν Μ. τῆς Χώρας (Καθολ. Τζαμί) τῆς Κωνσταντινουπόλεως διεσώθησαν εἰς τὰς προ τοῦ Ἱεροῦ θέσεις τὰ μὲ πλουσίαν γλοπιτικὴν διακόσμησιν μαρμαρίνα πλαίσια, τὰ περιβάλλοντα ἄλλοτε τὰς μὴ ὑπαρχούσας πλέον εἰκόνας, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἄνω πλευρὰ εὐθείαν. Βλ. A. van Millingen, Byzantine Churches in Constantinople. London 1912, πίν. XLVII, XLIX, LXXXVI.

Είναι ἀληθῶς περίεργον ὅτι παρὰ τὴν μεγάλην φήμην τοῦ Ὁσίου Λαβίδ σὶ μέχρις ἡμῶν τοῦλάχιστον διασωθεῖσαι πηγαὶ δὲν ὁμιλοῦν παρὰ περὶ τοῦ μόνου μονῆς, εὐρισκομένης εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἀφιερωμένης εἰς αὐτόν. Ταύτην ἀναφέρει ἀσχομένου τοῦ 10ου αἰῶνος ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης (Βασμ 543—44) ὡς κειμένην εἰς τὴν ἄνω πόλιν, πλησίον τῆς Ἀστροπέλειος, καὶ ἔχουσαν «πλῆθος μοναχῶν ἐναρέτων πάντων καὶ τῆς ἁγασίου πολιτείας ἡξιωμένων».¹ Ἡ σιωπὴ ὅμως αὐτῆ τῶν πηγῶν δὲν σημαίνει, νομίζω, ὅτι πράγματι δὲν ὄπῃζον μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι τιμώμεναι εἰς ὄνομα τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης. Διὰ τοῦτο οὐδὲν, κατὰ τὴν γνώμην μου, κολύβει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ τὸ μονόδριον τοῦ κῆρ Ἰωὴλ ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ὁσίον Λαβίδ.

Ὡς τὴν παροδοχὴν ὅμως τῆς εἰκασίας ταύτης ἀντιτίθενται μερικὰ γεγονότα. Ταῦτα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν κάπως ἐγγύτερον, διότι νομίζω ὅτι ἡ ἀντίθεσις εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολίαν, φαινομενικὴ μόνον.

Ἡ χρησιμοποίησις ἀναγλύφων εἰκόνων ὡς λατρευτικῶν, ἀντὶ τῶν κατὰ παροδοσίαν ψηφιδωτῶν καὶ μάλιστα γραπτῶν, δὲν εἶναι σοβαρὸν ἐμπόδιον. Ἡ ἐκ χρησιμοσιτῆς εἰκὼν τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Μεγάλου Σπυλαίου, ἢ κατὰ παροδοσίαν θεωρουμένη ὡς ἔργον τοῦ Ἐξαγγελιστοῦ Λουκά, εἶναι ἀνάγλυφος,² ἀπέσσω δὲ κατοπίσω θὰ εἴπωμεν καὶ ἄλλας παραιοσύνην εἰκόνα τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν Ναὸν τῶν Βλαχευγῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σητῶς ἀναφερομένην ὡς λατρευτικὴν. Τόσα παραδέχεται πῶς ὅτι τὰ ἀνάγλυφα, τὰ παριστάνοντα μεμονωμένας μορφάς ἱερῶν προσώπων, ἀρχαῖα δὲ τοιαῦτα διεπώθησαν μέχρις ἡμῶν, προσέχονται ἀναμφιβόλως ἀπὸ εἰκονοστάσια, ἦσαν δηλαδὴ λατρευτικαὶ εἰκόνες.³ Ἡ τεχνικὴ ἐξ ἄλλου τῶν δύο ἀπασχολούντων ἡμῶς γλυπτῶν, τοῦ Ὁσίου Λαβίδ καὶ τῆς Θεοτόκου δεομένης, ὅπως τ' ἀποκατεστήσαμεν, μὲ τὸ ἔδαφος δηλαδὴ πλῆρες ἐγγυόμου μίγματος καὶ τὰ ἄλλα κέρη χωματισμένα, οὐδόλως θὰ ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν ἀναγλύφων, ἀλλὰ πολὺν περισσότερον γραπτῶν, ὡς ἔδομεν, εἰκόνας.

Μίαν ἄλλην δυσκολίαν, φαινομενικὴν καὶ αὐτὴν, κατὰ τὴν γνώμην μου, παρουσιάζει ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ ὑπὸ μελέτην ἀνάγλυφον. Ὅλα δηλαδὴ τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ παραδείγματα εἰκόνων

¹ Μηπως πρέπει νὰ σχετίσωμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Καμενιάτου μνημονευομένην ἐκτὴν ταύτην πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ὁσ. Λαβίδ, ὅπου κατὰ τὴν ἀνωτέρω παρατεθειμένην μαρτυρίαν τοῦ Ρώσου ἀρχιεπισκόπου Τσερνικόβου Φιλαρέτου εὐρίσκοντο τὰ κείρινα τοῦ Ὁσίου :

² Βλ. Α. Συγγοπούλου εἰς τὴν Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1933, 101 κ. ἔξ.

³ Βλ. L. Bréhier, La sculpture iconographique dans les églises byzantines ἐν Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine, II, 1924, 71 κ. ἔξ.

τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ἰεροῦ θέσιν, ὅπου εἰκάζομεν ὅτι εὗρισκεται τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, παριστάνουσιν αὐτὴν κρατοῦσαν τὸν Ἰησοῦν εἰς τὰς ἑγκατάλας καὶ ὄχι εἰς στάσιν δεήσεως. Ἡ περίφημος ἐν τούτοις εἰκὼν τῆς Παναγίας Βλαχερντίσσης, ἡ λατρευομένη εἰς τὸν Ναὸν τῶν Βλαχερνῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρίστανε τὴν Θεομήτορα ὀρθίαν δεομένην, χωρὶς τὸν Ἰησοῦν, ὅπως δεικνύει τὸ νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου.¹ Ἡ διακόσμησις ἐξ ἄλλου τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα, ὁπότε κατεσκευάσθησαν ἡ ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς δύο ἀνάγλυφα, εἶναι ἀκόμη τόσον ὀλίγον γνωστὴ δι' ἄλλειψιν μνημείων, ὥστε ἢ μὴ ὑπαρξίς ἀναλόγων παραδειγματῶν εἴη μὴ δύναται ν' ἀποκλείσῃ ἀπολύτως τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν εἰκασίαν.

Τὸ ὑπὸ μελέτην ὅμως ἀνάγλυφον τῆς Θεοτόκου παρουσιάζει καὶ ἄλλην λεπτομέρειον, μὴ συμβιβαζομένην ἐκ πρώτης ὄψεως μὲ τὴν εἰκασίαν ταύτην. Ἐπὶ τοῦ μανδύου δηλαδὴ τῆς Παναγίας, ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ βήθους, ὑπάρχουν πέντε ὀπαί, ἐνῶ δύο ἄλλαι διαπερῶσι τὰς παλάμας. Αἱ ὀπαὶ εἰς τὰς δύο παλάμας, αἱ ὁποῖαι διαπερῶσιν ἐντελῶς τὴν μαρμαρίνην πλάκα, παρατηρήθησαν καὶ εἰς ἄλλο ἀνάγλυφον τῆς δεομένης Θεοτόκου² καὶ ἐξηγήθησαν ὡς χρησιμεύουσαι διὰ τὴν ἐκροὴν μύρου ἢ ἀγιάσματος.³ Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς πέντε ἄλλας ὀπάς ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ βήθους τοῦ ἀναγλύφου, αἱ ὁποῖαι δὲν διαπερῶσι τὴν μαρμαρίνην πλάκα, ὅπως αἱ εἰς τὰς παλάμας, δι' αὐτὰς παραδέχονται ὅτι σκοπὸν εἶχον νὰ συγκρατῶσι δοχεῖον πρὸς συλλογὴν τοῦ ἐκρέοντος ἀγιάσματος.⁴ Καὶ αἱ μὲν ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ βήθους τοῦ ἀναγλύφου ὀπαὶ εἰς οὐδεμίαν ἄλλην γλυπτὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας δεομένης παρατηροῦνται. Ἡ ἐρμηνεῖα ὅμως, ἡ διδομένη εἰς τὰς ὀπάς, τὰς διατυπώσας τὰς παλάμας τῆς Θεομήτορος, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως βεβαία, διότι πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς ἔρχονται τὰ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου λεγόμενα περὶ τοῦ Ἀγιάσματος τοῦ προσηροτημένου εἰς τὸν Ναὸν τῶν Βλαχερνῶν. Ἐκτὸς δηλαδὴ τῆς εἰς τὸν Κόλυμβον ὑπεράνω φιάλης εὐρισκομένης ἐντὸς κόγχης ἀργυρᾶς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου,⁵ ἡ ὁποία δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο ἀνάγλυφος, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ δευτέρα. Αὕτη ρητῶς λέγεται ὅτι ἦτο μαρμαρίνη

¹ J. Ebersolt, Sanctuaires de Byzance. Paris, 1921, 50.

² Σωτηρίου ἐν Recueil Kondakov, 130.

³ Σωτηρίου, ἐνθ' ἄν. 131. Demangel - Mamboury, ἐνθ' ἄν. 159 κ. ἔξ.

⁴ Σωτηρίου, ἐνθ' ἄν. Demangel - Mamboury, ἐνθ' ἄν. 160.

⁵ Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις βασιλείου τάξεως (Bonn) 1, 554, 22.

καὶ ὅτι ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς Θεοτόκου ἔρρεε τὸ ἅγίασμα.¹ Δύναται λοιπὸν νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως βέβαιον ὅτι αἱ ἐκ μαρμαρίνου ἀνάγλυφοι εἰκόνες τῆς Θεοτόκου δεομένης μετὰ τὰς διατροήτους παλάμας ἀντιγράφουν τὸ πρότυπον τοῦτο τῶν Βλαχερνῶν.²

Τώρα ὁμοῦς ἐγείρεται τὸ ζήτημα: πῶς θὰ ἦτο δυνατόν τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἀνάγλυφον τῆς δεομένης Θεοτόκου νὰ εὑρίσκεται εἰς τὸν τοῖχον τοῦ Ἱεροῦ ὡς λατρευτικὴ εἰκὼν, ἀντίστοιχος πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ὁσίου Λαβίδ. Ἄφοῦ αἱ διάτρητοι παλάμαι δεικνύουν ὅτι ἦτο τοποθετημένον εἰς Ἄγίασμα κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ἀναγλύφου τῶν Βλαχερνῶν; Εἰς τὴν πραγματικότητι τοιοῦτον ζήτημα δὲν ὑφίσταται, διότι αἱ εἰς τὰς παλάμας τῆς Θεοτόκου ὄπαι, καθὼς καὶ αἱ ἄλλαι εἰς τὸ σῶμα καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀναγλύφου εἶναι ἀναμφισβητήτως μεταγενέστεραι, ὡς δεικνύει τὸ ἀκινόνιστον καὶ τοχνοδορικὸν τῆς κατασκευῆς των. Περὶ τούτου δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν ἀπολύτως, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν αὐτὴν τὴν τεχνικὴν τοῦ ἀναγλύφου. Καὶ τὰ ἔγχρωμον δηλαδὴ μίγμα, τὸ πληροῦν τὸ βάθος τοῦ ἀναγλύφου, καὶ τὰ χροματὰ, μετὰ τὰ ὁποῖα ἐκαλύπτετο ἡ μορφὴ, θὰ παρεσύροντο καὶ θὰ ἐξεπλύοντο ἀπὸ τὸ ἅγίασμα τὸ διαρκῶς ῥέον ἀπὸ τὰς παλάμας, ἂν αὗται ἦσαν ἀρχικῶς διάτρητοι.

Τὸ ἀνάγλυφον λοιπὸν τῆς δεομένης Θεοτόκου δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ἀρχικῶς δὲν εἶχε τὰς παλάμας διατρήτους καὶ ὅτι εὑρίσκεται πρὸ τοῦ Ἱεροῦ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ κυρίου Ἰωὴλ ὡς λατρευτικὴ εἰκὼν, ἀποτελοῦν τὸ ἀντίστοιχον τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ὁσίου Λαβίδ. Ἄφοῦ αἱ ἠνοιχθήσαν συνεπῶς κατὰ τινὰ δευτέραν χρῆσιν τοῦ ἀναγλύφου, ὁπότε τοῦτο ἐτοποθετήθη εἰς τὴν Ἄγίασμα κατ' ἀπομίμησιν τοῦ περιφήμου Ἄγιασματος τῶν Βλαχερνῶν.

¹ Κωνστ. Πορφυρ. ἐνθ' ἀν. 555, 8 κ. ἐξ. "... τῆς μαρμαρίνης εἰκὼνος τῆς Θεοτόκου, ἣτις ἐκ τῶν αὐτῆς ἁγίων χειρῶν προχεῖ τὸ ἅγίασμα". Ποβ. καὶ Ebersolt ἐνθ' ἀν. 51 κ. ἐξ.

² Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ ἀνάγλυφοι αὗται εἰκόνες τῆς Θεοτόκου μετὰ τὰς διατρήτους παλάμας ἀνήκουν εἰς δύο τύπους: εἰς τὸν τῆς δεομένης ἄνευ τοῦ Βρέφους ὡς τὰ ἀνάγλυφα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Diehl, Manuel, II, σ. 632, εἰκ. 315, τῆς Μεσσηνίας, N. Kondakov, Εἰκονογραφία τῆς Θεοτόκου (ρωσ.), Πετροῦπολις, 1914 - 1915, II, σ. 91, εἰκ. 25 κ. ἄ., ὁπαιότερον δὲ εἰς τὸν τύπον τῆς δεομένης μετὰ τὸ Βρέφος πρὸ τοῦ στήθους, ὅπως τὸ ἀνάγλυφον εἰς τὴν ἐκκλησίαν Mater Dolorosa τῆς Βενετίας, Kondakov, ἐνθ' ἀν. II, σ. 111, εἰκ. 40, κ. ἄ. Ὁ δεύτερος οὗτος τύπος εἶναι ὁ τῆς Θεοτόκου Ἐπισκέψεως, ὅπως μανθάνομεν ἀπὸ μερικὰ μολυβδοβούλλα, Ebersolt, ἐνθ' ἀν. σ. 50, εἰκ. 8. τῆς ὁποίας ἡ εἰκὼν εὑρίσκεται ἠμῶς εἰς τὸν Ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, Ebersolt, ἐνθ' ἀν. 50 κ. ἐξ. Ἦτο συνεπῶς εὐλόγον νὰ γίνῃ σύγχυσις μετὰ τῶν δύο τύπων, οἱ ὁποῖοι ἀντεπροσώπουν δύο εἰκόνες, εὐρισκομένης εἰς τὰς Βλαχερνὰς, καὶ νὰ παρουσταθῇ ἡ Ἐπίσκεψις ἀντὶ τῆς Βλαχερνίτιδος. Πολλάκις μάλιστα φέρει καὶ τὴν ἐπιγραφὴν Βλαχερνίτισσα. Πρὸ τὴν τοιχογραφίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Προδρομοῦ παρὰ τὰ Χρῦσαφα τῆς Λακεδαιμόνος ἐκ C. Millet, La dalmatique du Vatican. Paris, 1945, σ. 72, εἰκ. 3.

Υπάρχει καὶ ἐν ἀκόμῃ τελευταῖον ζήτημα. Ἀπὸ δύο πατριαρχικά γραμμὰτα τῶν ἐτῶν 1542 καὶ 1546, φυλασσόμενα εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἀγ. Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, μανθάνομεν ὅτι τὸ μονύδριον τοῦ κῆρ Ἰωὴλ κατὰ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ ἐπεσκεύασεν ὁ ἡγουόμενος τῆς Ἀγ. Ἀναστασίας Θεωνᾶς, δηλαδὴ πρὸ τοῦ ἔτους 1520, ὁπότε ἐγένετο αἴτιος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ἐτιμᾶτο εἰς ὄνομα τῆς Θεοτόκου.¹ Ἡ πληροφορία αὕτη ἔρχεται ἐκ πρώτης ὄψεως εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν εἰκασίαν, ὅτι ἀρχικῶς τὸ μονύδριον ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ὄσιον Δαβὶδ. Ἀλλ' αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχουν τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ἀνάγονται εἰς τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ 16ου αἰ. Τὸ μονύδριον ὁμοίως τοῦ κῆρ Ἰωὴλ ὑπῆρχεν ἤδη τὸν 10ου αἰ., ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν χρονολογίαν τῶν ἀπασχολούντων ἡμᾶς ἀναγλύφων. Ἀπὸ τοῦ 10ου αἰ. μέχρι τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ 16ου, ὁπότε ἔχομεν τὴν πρώτην περὶ αὐτοῦ μνείαν, μεσοβαθεῖ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον φυσικὸν εἶναι ὄχι μόνον πολλὰ καὶ σπουδαῖα μεταβολαὶ νὰ ἐγίναν εἰς τὸ μονύδριον, ἀλλὰ καὶ ἀλλαγὴ καὶ ὀνόματος καὶ κτήτορος νὰ ἐπῆλθε. Ἀπὸ τὰ δύο ἄλλωστε ἔγγραφα τῆς Μονῆς Ἀγίας Ἀναστασίας μανθάνομεν ὅτι ἀρχομένου τοῦ 16ου αἰ. τὸ μονύδριον ἦτο ἠρειπωμένον, ὥστε ν' ἀναγκασθῆ ὁ Θεωνᾶς νὰ τὸ ἐπισκευάσῃ. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα μὲ πολλὴν πιθανότητα νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἀρχικῶς τὸ μονύδριον ἐτιμᾶτο εἰς ὄνομα τοῦ Ὄσιου Δαβὶδ, ἀγνωστον ὁμοίως ἂν καὶ τότε ἐκαλεῖτο τοῦ κῆρ Ἰωὴλ. Ἀργότερον, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῆ πάτε, ἴσως ἔνεκεν ἐρειπίωσης τοῦ ναοῦ, τὸ ἀνάγλυφον τῆς δεξιῆς Θεοτόκου ἐποποθετήθη εἰς τὴν Ἀγίασμα. τότε δὲ διετυπλήθησαν καὶ αἱ λοιπὰ καὶ ἠνοικήθησαν καὶ αἱ ἄλλαι οἰαί, τὰς ὁποίας τὴν ὥρην περιουσιάζει. Εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ υποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην τὸ μονύδριον ἐκλήθη εἰς ὄνομα τῆς Παναγίας κατ' ἀπομίμησιν ἴσως τοῦ Ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν. Ἐκτοτε ἴσως τὸ μονύδριον ὀνομάσθη τοῦ κῆρ Ἰωὴλ ἀπὸ τοῦ κτήτορος ἢ ἀνακαινιστοῦ αὐτοῦ. Εἶδομεν τέλος, ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Θεοτόκου συμπλήματα φαίνονται κατασκευασθέντα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Ὡς ἀπλὴν μόνον ὑπόθεσιν ἐκφραζόμεν τὴν γνώμην, ὅτι ταῦτα ἐγίναν πιθανῶς κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεωνᾶ πρὸ τοῦ 1520, ἐπισκευὴν τοῦ μονυδρίου.

*
* *

Ἀνάγκη τὴν ὥρην, μετὰ τὰ διὰ μακρῶν ἀνωτέρω λεχθέντα, νὰ συνοψίσωμεν τὰ πορίσματα, εἰς τὰ ὁποῖα κατελήξαμεν, σχετικῶς μὲ τὰ δύο ἀνά-

¹ Βλ. Π. Ζερλέντην ἐν Β. Ζ. 12, 1903, 143-145, πρβ. καὶ σ. 133. Βλ. καὶ Π. Παλαγεωργίου ἐν Β. Ζ. 7, 1898, 78.

γλυφα, τοῦ Ὁσίου Δαβίδ καὶ τῆς Θεοτόκου, ὡς καὶ μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ μονυδρίου, ὅπου ταῦτα εὗρισκοντο.

Ἀρχομένου τοῦ 10ου αἰ. τὸ μονύδριον, ὅπου τὰ ἀνάγλυφα, ἐτιμῶτο πιθανώτατα εἰς ὄνομα τοῦ Ὁσίου Δαβίδ. Τότε καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, τὸ εὑρεθὲν εἰς τὸ ἑβραϊκὸν νεκροταφεῖον, καὶ τὸ ἀνάγλυφον τῆς δεομένης Θεοτόκου, τὸ ἐντειχισμένον ἄλλοτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ὑπαπαντῆς καὶ ἀποκείμενον τὴν ἑξῆς εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, ἐχρησίμευον ὡς λατρευτικαὶ εἰκόνες, εὗρισκόμεναι εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Ἱεροῦ τοίχους τοῦ καθολικοῦ τοῦ μονυδρίου.

Ἀργότερον, κατόπιν ἐρειπώσεως ἴσως τοῦ καθολικοῦ ἢ καὶ δι' ἄλλον λόγον, τὸ ἀνάγλυφον τῆς δεομένης Θεοτόκου ἐτοποθετήθη εἰς τι Ἀγίασμα καὶ αἱ παλάμαι τῆς Θεομήτορος ἐτροπήθησαν διὰ τὰ ῥεῖα τὸ ἡγιασμένον ἴδιον κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν. Τότε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ μονύδριον ἐτιμήθη εἰς ὄνομα τῆς Παναγίας καὶ ἐλέγχετο τοῦ κῦρ Ἰωὴλ ἀπὸ τοῦ κτήτορος ἢ ἀνακαινιστοῦ.

Ἀρχομένου τοῦ 16ου αἰ. τὸ μονύδριον τοῦ κῦρ Ἰωὴλ ἦτο ἡρειπωμένον καὶ ἐπεσκευάσθη πρὸ τοῦ 1520 ὑπὸ τοῦ Θεωνᾶ, ἡγουμένου τῆς Μονῆς Ἀγ. Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυγίας. Ἄγνωστον ἂν ἀκόμη τὸ ἀνάγλυφον τῆς Θεοτόκου εὗρισκετο εἰς τὸ Ἀγίασμα, ἢ λάξευσις ὅμως τῶν ἐπ' αὐτοῦ συμπληρημάτων δεικνύει ὅτι καὶ τότε τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη, χωρὶς νὰ εἶναι βέβαιον ἂν εἰς τὸ Ἀγίασμα ἢ ἄλλαχοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, τὸ ὅποσον μᾶς ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν διὰ τὴν ἔρευναν ταύτην, οὐδὲν περὶ τῆς τύχης του εἶναι γνωστόν.